

УДК 346:334.7 + 347.72.033

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ НОРМ ЩОДО КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Ю.В. Хорт,

*канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, НУ «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»*

Стаття присвячена аналізу норм щодо капіталу акціонерних товариств у контексті інноваційного розвитку України. Досліджується концепція статутного капіталу, закріплена в Законі України «Про акціонерні товариства». Доводиться, що вона не є ефективною для створення інноваційних компаній і використання ними акціонерного фінансування. Надається низка рекомендацій по лібералізації норм щодо капіталу акціонерних товариств.

Ключові слова: статутний капітал, акціонерне товариство, інноваційна компанія.

У середині 90-х років ХХ ст. світ увійшов в постіндустріальну еру свого розвитку, головною рисою якої є перехід до інноваційної моделі економіки. На сьогодні інновації – це не просто одне з явищ, що визначає економічне зростання, розвиток, структурні зрушення. Вони є суттю сучасного розвитку в усіх сферах економіки. Інновації становлять собою впроваджені у виробництво чи сферу послуг нововведення у формі об'єктів, технологій, продуктів, що виступають результатом наукових досліджень, винаходів і відкриттів, і якісно відрізняються від своїх аналогів чи взагалі не мають останніх.

Вагома роль у просуванні інновацій належить інноваційним компаніям. Проте в Україні вони не набули значного поширення, що пояснюється декількома причинами. Перешкодою на шляху їх створення є наявність адміністративних бар'єрів (у тому числі високі вимоги до мінімального розміру статутного капіталу АТ). Адаже фактично на початку їх діяльності, коли здійснюється розробка інноваційної продукції, кошти інноваційним компаніям можуть бути непотрібні. Однак при їх розвитку більшість із них відчуває недостатність фінансування. Оскільки процес створення наукоємної продукції інноваційними підприємствами є тривалим і високоризикованим, традиційні учасники фінансового ринку не готові забезпечувати інноваційний процес інвестиціями на прийнятних умовах і в необхідному обсязі. Тому на боргове фінансування, яке є досить коштовним, інноваційні компанії повністю покладатися не можуть.

Найбільш підходящою формою фінансування інноваційних підприємств на етапі їх становлення, що враховує специфіку їх ризиків і потенційну прибутковість, як вбачається, є зовнішні прями інвестиції в акціонерний капітал чи аналогічні їм інвестиції. Фінансування за допомогою залучення інвестиційних ресурсів шляхом емісії цінних паперів отримало назву «акціонерне фінансування».

Воно володіє низкою переваг як для АТ, так і для самих інвесторів: (1) *для АТ:* (а) при великому обсязі емісії низька ціна залучених коштів; (б) виплати за залучені кошти не мають безумовний характер, а виплачуються залежно від фінансових результатів АТ; (в) використання залучених інвестиційних ресурсів не обмежено строками; (г) часто залучені інвестори виступають для підприємств джерелами цінних експертних знань і ділових зв'язків, чим збільшують комерційний потенціал таких підприємств; (2) *для інвесторів:* (а) в обмін

на фінансування інвестори отримують частину акцій відповідної компанії, що дозволяє їм брати участь у всіх доходах від реалізації потенціалу росту підприємства, якщо такі доходи будуть отримані; (б) такі інвестори в акціонерний капітал набувають значні права контролю і здійснюють ґрунтовний моніторинг процесів, що дозволяє їм управляти ризиком зниження вартості своїх інвестицій; (в) ця форма інвестування є привабливою для інвесторів ще й тим, що дозволяє їм у будь-який час повернути свої інвестиції шляхом продажу акцій.

У світі все більше значення надається акціонерному фінансуванню. Нещодавні зміни, що відбулися в акціонерному законодавстві європейських країн як на рівні ЄС², так і безпосередньо у законодавстві держав-учасниць ЄС (Бельгії, Великобританії, Італії та ін.), свідчать про надання переваги саме фінансуванню за рахунок статутного капіталу перед кредитним.

Зі зростанням акціонерного фінансування, отже, зі зменшенням ролі боргового фінансування й самофінансування (що здійснюється за рахунок безповоротних вкладів самих учасників), правила щодо капіталу стають обтяжливими й економічно не вигідними. Головна критика дослідників цієї проблеми зосереджена навколо прокредиторської концепції «обов'язкового капіталу», характерної для країн континентальної системи права, яка закріплена у тому числі в Україні. Зокрема, науковцями вказується, що, по-перше, доктрина підтримання статутного капіталу базується на обов'язкових правилах, які є надто суворими [4, с. 227]; по-друге, вигода від таких правил, що стосується захисту кредиторів, є сумнівною, хоча їх витрати досить суттєві [8, с. 1167; 11, с. 931]. Усе це негативно впливає на ступінь заінтересованості інвесторів у фінансуванні акціонерної форми господарювання. А тому все гостріше постає питання про зміну концепції статутного капіталу, яка більше відповідає б сучасним ринковим умовам та потребам бізнесу.

Мета цієї статті – проаналізувати вимоги щодо статутного капіталу АТ, закріплені в українському законодавстві, шляхом аналізу кожного з його елементів стосовно їх ефективності для створення й розвитку інноваційних компаній.

Мінімальний розмір статутного капіталу АТ. Згідно з ч. 1 ст. 14 Закону України «Про акціонерні товариства» від 17 вересня 2008 р. № 514-VI [3] передбачається законодавче закріплення мінімального розміру статутного капіталу АТ – не менше 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент його створення (реєстрації). Його основне призначення полягає в тому, що майно товариства, що відповідає статутному капіталу, буде використано ліквідатором переважно для задоволення претензій кредиторів, і тільки після повної сплати боргів АТ залишковий капітал буде розподілено між учасниками (акціонерами). Таким чином, статутний капітал стає своєрідним «буфером кредиторів», тобто служить гарантією, що зобов'язання перед ними будуть виконані [2, с. 101].

Однак установлення лише загального розміру мінімального капіталу не враховує різні рівні ризиків, які несуть різні товариства: він не має відношення ні до боргів, які товариство може взяти, ні до видів підприємницької діяльності, які воно може здійснювати. Дійсно, навряд чи статутний капітал у 1250 мінімальних заробітних плат забезпечить реальний захист кредиторів товариств, чиї зобов'язання вираховуються мільйонами доларів.

Іноді стверджується, що встановлення вимоги до мінімального розміру статутного капіталу зменшує ризик банкрутства товариств. Проте навряд чи з цим можна погодитись. Незалежно від обраної величини мінімального розміру статутного капіталу, останній не попереджує товариство від банкрутства як наслідку слабкого управління чи несприятливих умов ведення бізнесу. У такому випадку банкрутство може настати трохи пізніше. Підтвердженням вказаної точки зору є емпіричне дослідження, проведене серед бельгійських товариств, яке засвідчило, що коефіцієнт неплатоспроможності серед товариств з меншим мінімальним капіталом був нижче порівняно з висококапіталізованими [12, с. 46]. Відсутні докази й того, що у США, де відсутні вимоги до мінімального розміру статутного капіталу як

² Єврокомісією прийнято Директиву 2006/68/ЄС від 6 вересня 2006 р., якою вносяться зміни до Другої директиви Ради ЄС щодо створення публічних акціонерних товариств, підтримання та зміни їх капіталу [4].

публічних, так і закритих корпорацій, їх банкрутства є більш частішими, ніж у країнах ЄС, де такі вимоги передбачаються.

Один з аргументів на підтримку вимог до мінімального розміру статутного капіталу полягає в тому, що вони гарантують, що особи, які використовують корпоративну форму, матимуть хоча б певну суму власних коштів. Мета цих вимог – попереджувати фривольні інкорпорації. Це означає, що той, хто не зможе внести встановлений законом мінімальний капітал, не повинен засновувати товариство з обмеженням відповідальності всіх учасників. Але, як влучно зазначає О.Р. Кібенко, дуже легко зробити такий бар'єр занадто високим [1, с. 233]. Передбачені чинним законодавством України вимоги до мінімального розміру статутного капіталу є високими, що відповідно необґрунтовано звужує можливості використання організаційно-правової форми АТ для малого бізнесу. Особливо це стосується АТ сфери особистих та інтелектуальних послуг, щодо яких взагалі не доведено, що стартовий капітал є корисним [10, с. 1039].

На сьогодні у світі переважаючою є тенденція відмови від вимоги до мінімального розміру статутного капіталу. Якщо раніше це було характерним лише для країн англо-американської правової родини (Австралії, Канади, Нової Зеландії, США), то зараз – й для Японії, яка до недавнього часу мала корпоративне законодавство, сформоване під впливом німецького права. В ЄС приватні товариства теж можуть створюватися без капіталу (Великобританія, Франція). У найближчому майбутньому при запровадженні альтернативного режиму на рівні ЄС пропонується істотно спростити або навіть скасувати його також щодо публічних товариств.

Пропонуємо на законодавчому рівні відмовитися від обов'язкового встановлення мінімального розміру статутного капіталу як для публічних, так і приватних АТ. Але така зміна має здійснюватися в декілька етапів шляхом поступового зниження статутного капіталу аж до повного його скасування по мірі розвитку альтернативних механізмів захисту інтересів кредиторів. Це значно спростить можливість створення інноваційних компаній в організаційно-правовій формі акціонерного товариства.

Вклади до статутного капіталу АТ. Стаття 115 ЦКУ встановлює можливість оплати вкладів грошима, цінними паперами, іншими речами або майновими чи іншими відчужуваними правами, що мають грошову оцінку, якщо інше не встановлене законом. Аналогічні положення закріплені в ч. 1 ст. 86 ГКУ та в статтях 11 та 23 Закону України «Про акціонерні товариства». Як видно, можливість оплати статутного капіталу негрошовими засобами не повинна викликати сумнівів, оскільки вона є необхідною потребою сучасних ринкових відносин.

На захист прав акціонерів спрямовано досить великий перелік обмежень стосовно оплати акцій. Так, за ст. 12 Закону «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р., № 2374-III, ч. 1 ст. 23 Закону України «Про акціонерні товариства» забороняється використовувати векселі як внесок до статутного капіталу товариства. Для формування статутного капіталу забороняється також використовувати бюджетні кошти, а також одержані в кредит та під заставу (ч. 3 ст. 86 ГКУ).

Не може здійснюватися оплата цінних паперів інвестором шляхом взяття на себе зобов'язань по виконанню для товариства робіт або наданню послуг (абз. 2 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про акціонерні товариства»). Ця норма має за мету гарантувати насамперед оплату вартості акцій. Виконання послуг завжди залежатиме від певних обставин – як об'єктивних, так і суб'єктивних, тому воно містить у собі ризик, що вартість акцій не відповідатиме вартості чистих активів товариства. У той же час така норма перешкоджає розвитку інноваційних високотехнологічних товариств, яким велика грошова сума на початку їх діяльності не потрібна. Ось чому слід дозволити оплату акцій роботами чи послугами, якщо ризик їх невиконання покривається вимогою до акціонера надати гарантію чи страховий поліс, що охоплює відсутність виконання робіт чи послуг.

Строки внесення вкладів. Чинним законодавством України передбачається повна оплата акцій під час як створення АТ, так і збільшення його статутного капіталу шляхом додатко-

вої емісії акцій. Відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про акціонерні товариства» кожний засновник АТ повинен оплатити повну вартість придбаних акцій до дати затвердження результатів розміщення першого випуску акцій. Що ж стосується оплати акцій при збільшенні статутного капіталу чи при емісії АТ інших цінних паперів, тут закріплені аналогічні норми, як і при створенні АТ (ч. 2 ст. 23 Закону України «Про акціонерні товариства», п. 2.13, п. 3 гл. 4 розд. II Положення про порядок реєстрації випуску акцій, затвердженого рішенням ДКЦПФР від 26 квітня 2007 р., № 942)

Закріплення таких суворих вимог, що передбачають повну оплату розміщених акцій до моменту затвердження результатів їх розміщення, ймовірно, пояснюються тим, що вони сприяють захисту інтересів кредиторів та утвердженню принципу рівності серед акціонерів. Однак для захисту інтересів кредиторів існують кращі механізми. Що ж до принципу рівності серед акціонерів, то, на нашу думку, їм самим належить вирішувати чи слід швидко зібрати кошти, чи (якщо вони їм непотрібні найближчим часом) акціонери матимуть можливість розстрочити внесення вкладів до статутного капіталу на більш тривалий строк. Така сувора законодавча модель щодо внесення вкладів не є гнучкою і звужує коло інвесторів, яких можна залучити, зокрема, якщо товариству непотрібна вся сума коштів, що вносяться до статутного капіталу. Вважаємо, що цю модель треба спростити.

Якщо порівняти українське законодавство з європейським, то в Другій директиві ЄС про капітал передбачається, що первісний внесок акціонера до статутного капіталу АТ має становити не менше 25%. Відповідні положення цієї Директиви введені й у національне законодавство держав-учасників ЄС. У Великобританії, Німеччині, Франції щодо публічних компаній він становить 25%, у Франції – 50%. О.Р. Кібенко пропонує зменшити частку статутного капіталу, яка повинна бути сплачена до державної реєстрації товариства до 25% (за аналогією з європейським законодавством). На наше переконання, є сенс повністю із цим погодитись. Більше того, сплата вказаного внеску могла б бути замінена наданням акціонером товариству гарантії, заставної чи страхового полісу, які в такий спосіб будуть гарантувати виконання його обов'язку.

Що ж стосується строків оплати акцій у грошовій формі, то Другою директивою ЄС про капітал вони взагалі не встановлюються, а для внесення вкладів у негрошовій формі встановлено максимальний строк – 5 років. Відповідні положення цієї Директиви введені й у національне законодавство держав-учасниць ЄС. О.Р. Кібенко пропонує запровадити такий підхід і в українському законодавстві, поєднавши його з правом товариства в будь-який момент висувати до учасників вимогу про внесення несплаченої частки [1, с. 235]. У цілому ми погоджуємося з такою пропозицією вдосконалення корпоративного законодавства, але вважаємо за доцільне також законодавчо передбачити строк попередження акціонера про внесення несплаченої частки й орган АТ, який має на це право.

Оцінка негрошових вкладів. Прийнятий Закон України «Про акціонерні товариства» запровадив принцип обов'язкової оцінки негрошових вкладів, що вносяться до статутного капіталу, незалежним експертом (як під час створення АТ, так і наступного розміщення акцій (ч. 2 ст. 11, ч. 3 ст. 23 Закону)).

Основна мета такої законодавчої вимоги – не допустити виникнення товариств з фіктивним («дутим») капіталом, коли вартість майна, внесеного як вклади, штучно підвищується або занижується. Експертний порядок оцінки негрошових вкладів, що вносяться до статутного капіталу АТ, дозволяє уникнути зазначених зловживань, що безумовно є важливою гарантією захисту інтересів акціонерів.

Водночас витрати на проведення експертної оцінки не повинні покладатися непосильним тягарем на товариство. Ця проблема постає особливо гостро для інноваційних компаній, статутний капітал яких майже повністю формується з об'єктів інтелектуальної власності. Тому необхідні винятки із загального правила щодо обов'язкової оцінки вкладів незалежним експертом. Приміром, якщо величина вкладу, що вноситься до статутного капіталу АТ,

є незначною, вона могла б оцінюватись і самими учасниками товариства без залучення оцінювача. Статтею L 223-9 Комерційного кодексу Франції передбачається, що в приватних товариствах майбутні його учасники можуть одностайно вирішити, що залучення аудитора не є обов'язковим, якщо жоден із вкладів не перевищує 7500 євро і якщо загальна вартість усіх вкладів, що не підлягають оцінці аудитором, не перевищує половини капіталу. Однак, якщо оцінювач не призначався чи коли вказана вартість відрізняється від, запропонованої оцінювачем, то щодо третіх осіб учасники несуть солідарну відповідальність за вартість внесків у натурі, встановлену ними в момент заснування товариства. Вважаємо, що подібну норму слід включити і в українське законодавство.

Окремо варто розглянути питання оцінки негрошових вкладів, що вносяться до статутного капіталу АТ за Другою директивою Ради ЄС про капітал. Спочатку ця Директива закріплювала, щоб усі вклади, що вносяться в негрошовій формі при створенні товариства і збільшенні його статутного капіталу, повинні підлягати оцінці незалежним експертом, який призначається або затверджується адміністративним чи судовим органом.

Другою директивою Ради ЄС про капітал також встановлені вимоги до звіту експертів, який обов'язково має містити опис кожного з активів, за рахунок якого проводиться оплата акцій, опис використовуваних методів оцінки, й зазначити, чи відповідає вартість, визначена із застосуванням таких методів оцінки, кількості й номінальній вартості випущених акцій або (за відсутності номінальної) обліковій, а за потреби – емісійному доходу випущених акцій. При цьому встановлюються вимоги оприлюднення звіту експертів, що повинен здійснюватися в порядку, встановленому ст. 3 Першої директиви ЄС 1968 р.

У 2006 р. до Другої директиви ЄС було внесено зміни, що дозволяють державам-учасникам ЄС відмовитися від вимоги експертної оцінки, якщо вона не додає значної вартості. При цьому згадуються 3 випадки, що стосуються:

(а) оцінки цінних паперів, що є в обігу на одному чи більше організованих ринках і вносяться як вклад у негрошовій формі до статутного капіталу АТ. У цьому випадку їх вартість оцінюється за середньою зваженою ціною, за якою вони торгувалися на цих ринках протягом достатнього періоду, визначеному національним правом, що передуює даті розгляду відповідної оплати в негрошовій формі. Як правило, такий період становить 20–30 торгових днів до укладення угоди. Якщо ж ця ціна була викликана винятковими обставинами, що значно змінили вартість майна на дату його розгляду, належить здійснити переоцінку за ініціативою й під відповідальність виконавчого чи іншого органу управління;

(б) майна, яке вже підлягало оцінці незалежним експертом протягом останніх 6–ти місяців відповідно до загальноприйнятих стандартів оцінки і принципів, застосовуваних до виду активів, що вносяться. При виникненні нових кваліфікуючих обставин, що значно змінили б справедливую вартість майна на дату внесення його як вкладу, теж має бути виконана переоцінка. За її відсутності один чи більше акціонерів, які в сукупності володіють принаймні 5% підписаного капіталу товариства на дату прийняття рішення про збільшення капіталу, можуть вимагати оцінки незалежним експертом. Такий акціонер (акціонери) може пред'явити вимогу до дати, що передуює внесенню активу;

(в) майна, оцінка якого отримана за даними бухгалтерського обліку, достовірність яких була перевірена аудитором.

Також передбачається, якщо вклад у негрошовій формі, як уже згадувалося, вноситься без звіту експерта, то протягом одного місяця після його внесення має бути опублікована декларація, яка містить: опис вкладу в негрошовій формі при випуску; його вартість, джерело цієї оцінки та її метод; заяву про те, що ця вартість відповідає кількості акцій та їх номінальній вартості, а за відсутності номінальної – обліковій вартості, а якщо необхідно – премії за акціями (вище номінальної вартості), випущеними за таку компенсацію; заяву, що немає нових кваліфікуючих обставин щодо здійсненої первісної оцінки³.

³ Пункт 2 ст. 1 Директиви Ради ЄС 2006 р., якою вносяться зміни до Другої директиви ЄС щодо створення акціонерних товариств, підтримання та зміни їх капіталу, з метою забезпечення рівності таких гарантій.

Вважаємо, що в законодавстві України необхідно передбачити випадки, коли АТ звільняється від залучення експерта для оцінки майна (за аналогією з Другою директивою Ради ЄС про капітал).

Виключна компетенція загальних зборів акціонерів приймати важливі рішення щодо діяльності АТ. Постійний науковий інтерес викликає питання про співвідношення значення загальних зборів акціонерів і виконавчого органу (наглядової ради) в системі органів управління АТ. В англо-американському праві панує постійне прагнення до посилення ролі ради директорів АТ. Деяку іншу картину можна спостерігати при аналізі норм чинного українського законодавства, яким передбачається, що всі стратегічні рішення щодо діяльності АТ приймаються загальними зборами й належать до їх виключної компетенції. Зокрема, це стосується прийняття рішень, у результаті яких може змінюватися частка акціонера у статутному капіталі АТ, а значить і їх контрольні повноваження. Так, відповідно до пунктів 6–8, 13 ч. 2 ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства» до виключної компетенції загальних зборів належать прийняття рішень щодо збільшення (зменшення) статутного капіталу, дроблення або консолідації акцій, викупу товариством власних акцій. Зазначені повноваження не можуть бути передані іншим органам управління АТ.

Однак ця модель корпоративного управління, коли рішення щодо збільшення статутного капіталу, викупу акцій приймаються загальними зборами є негнучкою. Процедура скликання загальних зборів з великою кількістю акціонерів – досить витратна і довготривала процедура, яка перешкоджає укладенню економічно вигідних для товариства правочинів, у разі коли АТ має швидко реагувати на зміни, що відбуваються на ринку. У першу чергу це стосується процедури викупу товариством власних акцій. До того ж виникають певні труднощі з використанням додаткової емісії акцій як способу фінансування АТ. Адже плата за отримання коштів через боргові інструменти (кредити банків, випуск облігацій АТ) є надто великою.

На сьогодні роль загальних зборів акціонерів поступово знижується. Спостерігається зниження інтересу більшості міноритарних акціонерів до участі в роботі загальних зборів. Виконавчий орган (наглядова рада) вирішує більшість найбільш важливих питань, які лише формально затверджуються на загальних зборах акціонерів.

Тому вкрай важливим постає питання про перегляд співвідношення компетенції загальних зборів та інших органів управління АТ. У певних випадках було б доцільним наділити загальні збори правом делегувати свої повноваження виконавчому органу управління, зокрема, при збільшенні статутного капіталу АТ і при викупі ним власних акцій.

Обмеження переважних прав на придбання акцій додаткової емісії. Основна мета закріплення переважного права акціонерів на придбання акцій додаткової емісії – захист їх прав власності від розмивання належних їм пакетів акцій. У разі закріплення такого права за акціонерами вони набувають переважне право на придбання акцій додаткової емісії пропорційно до їх частки у статутному капіталі товариства. Із введенням Закону України «Про акціонерні товариства» переважне право акціонерів на придбання акцій діє лише в процесі приватного розміщення акцій і надається обов'язково лише власникам простих акцій. Переважне право надається акціонеру - власнику привілейованих акцій, якщо це передбачено статутом АТ (абз. 2, ч. 3 ст.15; ч. 2 ст. 27 Закону). Зазначені положення свідчать про скасування переважних прав при здійсненні публічної підписки на акції. Це право може бути встановлено в таких АТ, якщо воно передбачено його статутом.

Скасування чи обмеження переважних прав на придбання акцій, як правило, пояснюється тим, що за умови розміщення акцій за ринковою вартістю, акціонери вже мають достатній рівень захисту (ч. 1 ст. 22 вказаного Закону). Існування жорсткої вимоги щодо переважних прав на придбання акцій може перешкоджати залученню стратегічних інвесторів.

Безумовно, переважні права акціонерів на придбання акцій підлягають обмеженню за певних умов, однак не можемо погодитися із позицією законодавця щодо їх скасування при здійсненні публічної підписки на акції.

На сьогодні скасування переважних прав акціонерів закріплено в законодавстві Канади та США. Що ж до країн ЄС, то в ч. 4 ст. 29 Другої директиви ЄС про капітал передбачена можливість незастосування переважних прав на придбання акцій додаткового випуску, а не їх скасування.

За Другою директивою ЄС воно підпорядковано низці умов. По-перше, таке рішення належить ухвалювати лише корпоративною більшістю як мінімум двома третинами голосів, які надаються цінними паперами чи підписним капіталом, представленим на загальних зборах. При цьому зазначається, що право переважної купівлі акцій не може бути обмежено чи скасовано статутами чи іншими установчими документами. По-друге, на виконавчий орган чи інший орган управління покладається обов'язок подати загальним зборам письмовий звіт, що містить пояснення причин обмеження чи скасування переважного права на придбання акцій та обґрунтування запропонованої ціни випуску акцій.

У Великобританії також розроблені Принципи незастосування переважних прав (на сьогодні вони діють у редакції 2006 р.), які поширюються на компанії, акції яких перебувають у лістингу на Лондонській фондовій біржі. У цьому документі наводяться наступні міркування, за яких можуть не застосовуватися переважні права при додатковому випуску акцій: (1) посилення бізнесу (акціонери повинні отримати чітке пояснення цілей збільшення капіталу й прибутків, які вони отримають, наприклад, змогу використовувати нові комерційні можливості, не збільшуючи при цьому витрат на нове фінансування, або як запропоноване фінансування вплине на життєвий цикл і фінансові потреби компанії); (2) розмір, стадія розвитку компанії й сектор, в якому вона функціонує (випуск акцій з переважними правами є більш вигідним для крупних компаній, але вони можуть бути шкідливими для компаній на більш ранніх стадіях їх розвитку й у високотехнологічних галузях виробництва); (3) рівень розмивання вартості й контролю для існуючих акціонерів; (4) фінансові можливості компанії (чи існують у неї інші механізми фінансування, чому випуск акцій без переважних прав є найкращим); (5) непередбачувані плани (директори повинні пояснити, як вплине відмова від незастосування переважних прав на діяльність компанії в майбутньому) та ін. [7, с. 3].

На сьогодні рекомендувати запровадження підходу щодо переважних прав, передбаченого законодавством США, навряд чи доцільно. У першу чергу слід вказати на різну структуру власності й характер інвестування у США, країнах ЄС і в Україні. Якщо перша спрямована на короткострокове інвестування та швидке отримання прибутку, то в Європі відносини між інвестором і товариством мають довготривалий характер. Тому інвестори країн ЄС намагатимуться інвестувати в капітал того товариства, в якому вони будуть мати переважні права на придбання акцій при їх додатковій емісії. Також при низьких витратах на випуск акцій без переважних прав можуть спостерігатися певні збитки від знецінення такого випуску акцій. Крім того, фондовий ринок країн ЄС (а тим більше України) є менш розвиненим порівняно зі США і тому на цьому етапі його розвитку відмовлятися від переважних прав не слід.

Вважаємо, що до Закону України «Про акціонерні товариства» слід внести зміни, які передбачають, що переважне право акціонерів на придбання акцій, що додатково розміщуються товариством, діє у процесі як приватного, так і публічного розміщення акцій. Також законодавчо мають бути встановлені випадки, за яких зазначене право підлягає обмеженню (за аналогією з європейським законодавством).

Викуп товариством власних акцій. Викуп акцій є важливим інструментом самоінвестування АТ: воно може викупати власні акції, коли ціна на них є низькою, а потім їх перепродувати за більш високою, різниця становить прибуток товариства.

Відповідно до ч. 3 ст. 67 Закону України «Про акціонерні товариства» АТ не має права приймати рішення, яке передбачає викуп власних акцій без їх анулювання, якщо після викупу частка акцій товариства, що перебувають в обігу, стане менше ніж 80 % статутного капіталу. Другою директивою Ради ЄС про капітал (до внесення змін у 2006 р.) також не дозволялося викуповувати власні акції кількістю понад 10%. Однак після внесення зазначених змін

питання щодо обсягу акцій, які можуть бути придбані товариством, належить до компетенції законодавців держав-учасниць ЄС, тобто ці обмеження не є обов'язковими⁴. Скасування цієї норми пояснюється тим, що за умови розвитку фондового ринку вказані обмеження є економічно не вигідними, бо вони перешкоджають самоінвестуванню товариства. Що ж стосується держав англо-американської системи права, то в їх законодавстві теж не міститься жодних обмежень щодо обсягу акцій, які можуть бути придбані товариством. Вважаємо, в Україні обмеження щодо кількості акцій, які можуть бути придбані товариством, повинні бути розширені до 40%, але з розвитком фондового ринку їх необхідно поступово скасовувати.

Строк, протягом якого викуплені товариством акції повинні бути реалізовані або анульовані, залишився незмінним у новому Законі. Він має становити – не більше одного року з моменту їх викупу (ч. 3 ст. 66 Закону України «Про акціонерні товариства»). Європейське законодавство встановлює більш тривалий строк для реалізації, придбаних акцій – 3 роки (ч. 2 ст. 20 Другої директиви Ради ЄС про капітал). Доцільно було б розширити строк володіння товариством власними акціями й українському законодавцеві й закріпити чітку відповідальність АТ за порушення вказаного обов'язку.

З нашого погляду, є позитивним закріплення в абз. 3 ч. 3 ст. 66 Закону України «Про акціонерні товариства» положення, яке передбачає, що ціна акцій, які викуповуються товариством, не може бути меншою за ринкову вартість, яка визначається відповідно до ст. 8 Закону. Крім того, ним закріплюється порядок визначення ринкової ціни на акції, яка різниться залежно від того перебувають вони в обігу на фондових біржах чи ні. На захист інтересів акціонерів спрямоване й положення, яке передбачає, що викуп акцій має здійснюватися виключно у грошовій формі.

Однак з лібералізацією викупу товариством власних акцій постає проблема зловживань – можливого їх використання для здійснення маніпуляцій ціною акцій. Із цією метою на рівні ЄС було прийнято Директиву 2003/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради про інсайдерські операції та маніпуляції на ринку (зловживання на ринку) [5]. Доцільно було б і в Україні прийняти подібні нормативні акти, адже існуючого регулювання для захисту інтересів акціонерів явно недостатньо.

Заборона фінансової допомоги на придбання акцій АТ третіми особами. У ч. 5 ст. 23 Закону України «Про акціонерні товариства» зазначається: «АТ не може надавати позику для придбання його цінних паперів або поруку за позиками, наданими третьою особою для придбання його акцій». Основна мета такої заборони – забезпечення принципу рівності акціонерів і захист кредиторів від зменшення активів компанії. Однак компанія, яка позичає кошти особі для придбання її акцій, просто змінює форму її активів, і якщо боржник зможе виплатити позику, капітал компанії залишається неушкодженим.

Заборона на надання фінансової допомоги може перешкоджати укладенню економічно вигідних для товариства правочинів [13, с. 20–21; 8, с. 1197–1198; 11, с. 945; 9, с. 93]. Адже АТ отримує відсотки за її надання, а також це надає можливість залучити до участі у ньому вигідного інвестора. Тому подібно іншим елементам доктрини підтримання капіталу, які тривалий час розглядалися як важливі, а з часом виявили свою неефективність, пропонується скасувати заборону на надання фінансової допомоги або хоча б істотно її лібералізувати.

Останнім часом названі погляди на цю проблему почали одержувати підтримку законодавців. Так, доктрина незаконної фінансової допомоги вже не має прямого еквіваленту в корпоративному праві США. На фінансову допомогу на придбання акцій корпорації поширюються загальні обмеження, встановлені для всіх виплат акціонерам. У Канаді заборона на надання фінансової допомоги на придбання акцій була повністю скасована у 2001 р. шляхом внесення відповідних змін до Закону Канади «Про підприємницькі корпорації». У Законі Нової Зеландії «Про компанії» (1993 р.) вона набула істотного спрощення. В Австралії

⁴ Пункт 4 ст. 1 Директиви Ради ЄС 2006 р., якою вносяться зміни до Другої директиви ЄС відносно створення акціонерних товариств, підтримання та зміни їх капіталу, з метою забезпечення рівності таких гарантій.

фінансова допомога дозволяється за певних умов. У країнах ЄС така заборона послаблена стосовно приватних компаній (у Великобританії вона скасована, у Франції й Німеччині про неї чітко не згадується, у Бельгії та Італії дозволяється за певних умов), а щодо публічних компаній після внесення змін до ч. 1 ст. 23 Другої директиви у 2006 р. вона набула суттєвого спрощення.

Що стосується рекомендацій правового регулювання фінансової допомоги в Україні, вважаємо, що слід дозволити її надання за умови дотримання обмежувальної процедури. На сьогодні було б небажано повністю забороняти її надання для придбання акцій товариства, оскільки це перешкоджало б укладенню вигідних правочинів; не слід повністю відмовлятися від контролю за наданням фінансової допомоги через загрозу можливих зловживань.

Таким чином, прокредиторська концепція «обов'язкового» статутного капіталу, закріплена в акціонерному законодавстві України, містить багато обмежень, що перешкоджають створенню інноваційних компаній в організаційно-правовій формі АТ, а також використанню акціонерної форми фінансування й самофінансування (що здійснюється шляхом укладення правочинів, пов'язаних з викупом товариством власних акцій і наданням фінансової допомоги на придбання акцій товариства). У зв'язку із цим пропонуємо лібералізувати норми щодо капіталу АТ, зокрема: скасувати вимогу щодо мінімального розміру статутного капіталу АТ; дозволити оплату акцій роботами або послугами за певних умов; розширити строки оплати акцій як під час створення, так і наступного розміщення акцій; визначити випадки, коли АТ звільняється від залучення експерта для оцінки вкладів у негрошовій формі; передбачити можливість делегування загальними зборами своїх повноважень виконавчому органу управління при збільшенні статутного капіталу АТ і при викупі ним власних акцій; установити обмеження переважних прав на придбання акцій додаткової емісії за певних умов; збільшити обсяг акцій, які можуть бути придбані товариством, а також строк володіння ними; дозволити надання фінансової допомоги на придбання акцій додаткової емісії за певних умов.

ЛІТЕРАТУРА

Кібенко О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. – Х.: Страйд, 2005. – 432 с.

Кібенко О. Р., Пендак Сарбах А.В. Право товариств (company law): порівняльно-правовий аналіз *acquis* Європейського Союзу та законодавства України. – Упоряд. Г. Друзенко; за наук. ред. О. Кібенко. – К.: Юстініан, 2006. – 496 с.

Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р., № 514-VI // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 81. – Ст. 2727.

Cheffins B. *Company Law: Theory, Structure and Operation*. – Oxford University Press, 1997. – 727 p.

Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on insider dealing and market manipulation (market abuse) // Official Journal of the European Union. – L 96 (12.4.2003). – P. 16.

Directive 2006/68/EC of the European Parliament and of the Council of 6 September 2006 amending Council Directive 77/91/EEC as regards the formation of public limited liability companies and the maintenance and alteration of their capital // Official Journal of the European Union. – L 264/32 of 25.09.2006.

Disapplying Pre-emption Rights. A Statement of Principles, May 2006. – 6 p. // Pre-Emption Group [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pre-emptiongroup.org.uk/documents/pdf/DisapplyingPre-EmptionRightsStatementofPrinciples.pdf>.

Enriques L., Macey J. Creditors Versus Capital Formation: The Case against the European Legal Capital Rules // *Cornell Law Review*. – 2001. – No. 86. – P.1165–1204.

Ferran E. Simplification of European Company Law on Financial Assistance // *European Business Organization Law Review*. – 2005. – Vol. 6. – Issue 1. – P. 93–99.

Simon J. A Comparative Approach to Capital Maintenance: France // *European Business Law Review*. – 2004 (Sep/Oct). – Vol. 15. – Issue 5. – P. 1037–1044.

Reforming Capital. Report of the Interdisciplinary Group on Capital Maintenance / edited by Jonathan Rickford // *European Business Law Review*. – 2004. – Vol. 15. – Issue 4. – P. 919–1027.

Wymeersch E. Current Company Law Reform Initiatives in the OECD Countries – Challenges and Opportunities // *Social Science Research Network* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=273869>.

Wymeersch E. Reforming the Second Company Law Directive. – Working Paper 2006–15. – 26 p. // *Social Science Research Network* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://papers.ssrn.com/abstract=957981>.

ЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ НОРМ О КАПИТАЛЕ АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВ В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

Хорт Ю.В.

Статья посвящена анализу норм о капитале акционерных обществ в контексте инновационного развития Украины. Исследуется концепция уставного капитала, закрепленная в Законе Украины «Об акционерных обществах». Доказывается, что она не является эффективной для создания инновационных компаний и использования ими акционерного финансирования. Предоставляется ряд рекомендаций по либерализации норм о капитале акционерных обществ.

Ключевые слова: уставной капитал, акционерное общество, инновационная компания.

LIBERALIZATION OF JOINT-STOCK COMPANIES SHARE CAPITAL RULES IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Khort Iu.

The article is devoted to the research of joint-stock companies share capital rules in the context of innovative development of Ukraine. The conception of share capital, fixed in the Law of Ukraine “On joint-stock companies”, have been analyzed by the author. It is proved in the article that it is not effective for creation of innovative companies and use of share financing. A range of recommendations as to liberalization of joint-stock companies share capital rules has been given by the author.

Key words: share capital, joint-stock company, innovative company.

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 342.415+351.83

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

С.М. Прилипко,*д-р юрид. наук, проф., член-кор. НАПрН України,
директор НДІ ПЗІР НАПрНУ*

З'ясована сутність соціальної держави і визначена роль права в контексті можливості розбудови такої держави та забезпечення її інноваційного розвитку, а також встановлення його впливу на зміст соціальних прав.

Ключові слова: соціальна держава, соціальне забезпечення, інноваційний розвиток.

Перехід до ринкових відносин і їх розвиток, що відбувається в Україні, впливає як на всю правову систему в цілому, так і на окремі її галузі й інститути. Нові економічні процеси та глобалізація економіки вимагають докорінного реформування найважливіших суспільних відносин, врегульованих правом. Не випадково законодавство України як демократичної, правової і соціальної держави ставить найбільш важливою метою захист прав і інтересів громадян. При цьому в ході реформування законодавства держава вимушена, з одного боку, йти по шляху забезпечення відповідності його ринковим умовам, а з іншого – активно захищати своїх громадян від тих можливих соціальних негараздів, що виникають у процесі лібералізації цивільного, господарського, трудового законодавства та функціонування ринкової економіки. Цю подвійну взаємообумовлену задачу держава покликана вирішувати головним чином шляхом модернізації норм трудового права, цивільного права та господарського права.

Важливою особливістю сучасного етапу розвитку соціально-правової реальності є його перехідний характер. Справедливо наголошують такі правники, як В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.Л. Панов, що у драматичних зіткненнях різних суспільних сил шукають свого вирішення застарілі протиріччя, успадковані від минулого. Одночасно закладаються нові цивілізаційні основи для майбутніх перетворень. Повільно, але неминуче відбувається демонтаж реліктових залишків тоталітарної системи. Колишній тип правової реальності поступово змінюється на інший [1, с.3-5]. Ця теза повністю відбиває ту складну правову та політичну ситуацію, яка склалась у правовому регулюванні соціальної сфери в Україні.

З проголошенням Декларації про державний суверенітет, в Україні дістала прояв концепція визнання пріоритетності ролі і значення соціальних чинників у діяльності держави. Після закріплення в Конституції України поняття «соціальна держава» у законодавчих актах країни певною мірою стала акцентуватися необхідність соціальної спрямованості, соціальної орієнтації. Концепція соціальної держави увійшла як складова частина до загальної української державницької ідеології, знайшовши своє відбиття у розробці нормативно-правових актів.

Такий процес є закономірним і зумовлюється тим, що саме соціальні цілі впливають із суспільного ідеалу і тільки в них відображаються цінності суспільства. У правовій дійсності на зміну поняттю «соціалістична держава» з'явилося поняття «соціальна держава». І це

не просто заміна назви, це - зміна сутності держави, у тому числі і в соціальній сфері. Це переорієнтація та визначення нових напрямів у соціальній політиці, розбудова прозорої і зрозумілої системи соціального забезпечення як однієї з основних складових соціальної політики, яка б не залежала від зміни влади в країні, наповнення новим змістом, відповідно до вимог часу, права на соціальне забезпечення в системі соціально-економічних прав людини, створення нової пенсійної системи тощо.

Метою статті є з'ясування сутності соціальної держави і визначення ролі права в контексті можливості розбудови такої держави та забезпечення її інноваційного розвитку, а також встановлення його впливу на зміст соціальних прав.

Поняття «соціальна держава» широко застосовується в правовій та економічній літературі і розуміється як держава, яка передбачає соціальну орієнтацію розвитку ринкової економіки з метою перерозподілу доходів на користь тих, хто потребує забезпечення та підтримки з боку держави та суспільства, подолання соціальної нерівності тощо.

Проблема визначення сутності соціальної держави є досить актуальною темою наукових досліджень, що зумовлено, насамперед, її новизною та складністю питань. Цією проблематикою займалися у своїх дисертаційних дослідженнях Д.О. Єрмоленко, С.О. Кириченко, І.В. Яковюк, О. Кіндратець та ін. Ці питання ставилися у багатьох статтях, монографіях, наукових доповідях. Разом з тим недостатньо уваги приділялось соціальній державі як важливому підґрунтю реалізації права на соціальне забезпечення.

Існування соціальної держави пов'язується з демократією, оскільки вважається, що одним із найбільш важливих факторів її становлення є тиск громадянського суспільства. О. Кіндратець правильно звертає увагу, що в умовах недемократичного суспільства цей чинник зовсім відсутній [2].

Законодавство України як соціальної держави ставить за найважливішу мету захист прав і інтересів громадян. У ході реформування законодавства держава вимушена, з одного боку, йти шляхом забезпечення відповідності його умовам ринку, а з іншого - активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Це подвійне взаємозумовлене завдання держава покликана вирішувати головним, чином, через модернізацію права соціального забезпечення. Будучи самостійною галуззю українського права, воно стає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери в країні і могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, викликаних умовами переходу до ринкової економіки.

Для системного осмислення і розуміння процесів, які відбуваються в соціальній сфері, а також розробки стратегічного напрямку вдосконалення правового регулювання соціального забезпечення, необхідно дослідити поняття «соціальна держава», яке на сучасному етапі стає умовою та правовим підґрунтям реалізації конституційного права на соціальне забезпечення.

Держава відіграє в житті людини велику роль, особливо в соціальній сфері, що знаходить свій прояв від народження людини (виплата допомоги у зв'язку з народженням), в процесі життя (наприклад, допомога у разі тимчасової непрацездатності, настання інвалідності тощо) і до смерті (виплата допомоги на поховання).

Держава супроводжує людину все її життя, надаючи безплатну освіту, організовуючи призначення допомог у разі нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, зазначає механізми призначення пенсії за віком (пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності, у разі втрати годувальника), визначає умови та розміри матеріального забезпечення та підтримки у разі безробіття, тимчасової непрацездатності та інших випадках, при настанні яких людина отримує забезпечення та підтримку з боку держави.

У демократичному суспільстві людина відчуває піклування й турботу в соціальній сфері протягом усього життя. Держава визначає зміст основних прав людини. Реалізація соціальних прав також відбувається за допомогою держави шляхом соціальної і правової політики, яку здійснює держава.

П.М. Рабинович слушно визначає соціальну державу як державу, що виконує соціальну функцію [3, с.374]. У свою чергу, Ю.М. Тодика справедливо зазначав, що соціальною є держава, яка бере на себе зобов'язання турбуватись про соціальну справедливість, благополуччя своїх громадян, їх соціальну захищеність, і основне її завдання - досягнення суспільного прогресу, який базується на закріплених правом принципах соціальної рівності, загальної солідарності та взаємної відповідальності [4, с.42-43]. Є підстави стверджувати, що соціальна держава стала дійсністю, і вся історія визнання держави соціальною пов'язана зі зміною світогляду суспільства на влаштування свого життя, забезпечення гідних його умов для кожного громадянина, захист державою матеріального і правового статусу будь-якої особи.

Термін «соціальна» характеризує саму сутність держави, свідчить про більш глибокий зміст зв'язків держави і суспільства, держави і людини, засвідчує реальний і правовий статус людини і громадянина.

В.В. Капильцова, досліджуючи проблему забезпечення соціальних гарантій під час трансформації України на соціальну державу ринкового типу, висловлює думку, що соціальна стратегія покликана, по-перше, ліквідувати бідність і забезпечити динамічне зростання рівня життя населення; по-друге, гарантувати соціальну стабільність та соціальну безпеку в суспільстві; по-третє, соціалізувати структурні складові економічної політики держави [5, с. 13-14].

О.Ф. Скакун і М.К. Підберезький аргументовано й системно доводять, що соціальною є така держава, яка бере на себе турботу про матеріальний добробут громадян, здійснює функцію регулювання економіки з обов'язковим урахуванням екологічних вимог, забезпечує захист суспільних та індустріальних інтересів тощо [6, с.399-400].

Слід погодитись з І.В. Яковюком, який правильно наголошує на єдності правової, демократичної і соціальної категорій при визначенні сутності держави та прав людини. Як демократична, вона служить свободі як вищій цінності, сприяє її піднесенню до рівного доступу до власності, рівних виборів, рівності прав участі у здійсненні політичної влади, забезпечення багатоманітності політичного і культурного життя. Як правова, вона забезпечує організацію суспільного і державного життя на принципах права, гарантує правопорядок, сприяє досягненню особистістю самостійності і відповідальності за свої дії, раціональну обґрунтованість юридичних рішень, стабільність правової системи. Як соціальна - визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу інвалідам, які знаходяться у важкій життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадського миру і злагоди в суспільстві. Цей дослідник слушно визначив основні принципи соціальної держави, а саме: 1) принцип людської гідності; 2) соціальної справедливості; 3) соціального партнерства або солідарності; 4) автономії суспільних відносин та процесів; 5) субсидіарності; 6) соціальних зобов'язань [7, с.98-99,102-103]. Таку позицію займають у своїх роботах Б.П. Ганьба [8], С.О. Кириченко [9, с.14-16], О.В. Скрипнюк [10, с.9-10,41-42] та деякі інші дослідники. Зазначений підхід має стати підґрунтям для визначення сутності соціальної держави як умови реалізації конституційного права на соціальне забезпечення.

Проблема будівництва соціальної держави (а відповідно, і реалізація соціальних прав) є пріоритетною для багатьох країн, що конституційно вибрали таку модель для свого розвитку. У конституціях багатьох країн поняття «соціальна держава» стало з'являтися після Другої світової війни, зокрема, в Основному законі ФРН (1949 р.), Конституції Франції (1958 р.), Конституції Іспанії (1978 р.). У конституціях нових незалежних держав, які свого часу входили до складу СРСР, і майже в усіх постсоціалістичних країнах Європи категорія «соціальна держава» закріплена як одна з провідних (наприклад, у конституціях Естонської Республіки, Литовської Республіки, Республіки Македонія, Республіки Словенія, Республіки Угорщина, Чеської Республіки, Республіки Узбекистан, Російської Федерації тощо).

Державними діями і вченими ставилося завдання знайти і визначити місце і роль соціальної держави в регулюванні справедливого розподілу прибутку між працею і капіталом, працездатними і непрацездатними, у відновленні рівності і свободи громадян, незалежно від їх можливостей в соціальній сфері, забезпеченні соціальної справедливості, соціальної солідарності суспільства і турботи забезпечених та працюючих про незабезпечених та непрацюючих.

Найбільш переконливою є аргументація та наукова позиція Р.І. Кондратьєва, який наголошує на постійному зростанні ролі соціальної функції держави, зокрема, на тому, що соціальна функція - це функція держави, а не функція комерційних установ чи благодійних фондів. У рамках цієї внутрішньої функції держава охороняє працю і здоров'я людей, встановлює гарантований мінімальний розмір оплати праці, здійснює державну підтримку сім'ї, материнства, дитинства, інвалідів і громадян похилого віку. Саме держава (якщо вона за Конституцією є соціальною) розвиває систему соціальних служб, встановлює пенсії, допомоги та інші гарантії соціального захисту. Слід підкреслити важливість здійснення цієї функції з точки зору виконання економічних і політичних завдань, що стоять перед правовою державою. Соціальна підтримка певних прошарків населення спрямована на пом'якшення і подолання таких негативних явищ перехідного періоду, як матеріальна малозабезпеченість, поглиблення соціальної нерівності і високого відсотку безробіття. Державні соціальні виплати стабілізують рівень життя населення, сприяють більш рівномірному розподілу тягаря економічних труднощів між різними групами населення [11]. Від того, як стабільно буде відбуватися і зміцнюватися реалізація соціальних прав, буде розвиватися і зміцнюватися становлення соціальної держави.

Сучасна концепція соціальної держави виходить з того, що це така держава, яка ставить своєю головною метою досягнення добробуту всього суспільства і його членів, забезпечення громадянам гідних умов існування і вільного, всебічного розвитку, гарантує соціальний захист населення; сприяє широкій участі народу в соціальному розвитку і користуванні його результатами для забезпечення прав і основних свобод людини. Функції соціальної держави - це головні напрями діяльності соціальної держави, що виражають її сутність.

Обґрунтованою є позиція В.А. та В.С. Іваненків, якими науково визначено зміст соціальної держави - це така держава, в якій економіка, політика, ідеологія, законодавство, правозастосовна практика й інші сфери суспільного життя ґрунтуються на моральних загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності і спрямовані на створення умов, необхідних для гідного життя і вільного розвитку кожної людини, в якому конституційно закріплені і гарантовані, реально забезпечуються і виконуються основні економічні і соціальні права і свободи людини і соціальні обов'язки держави перед суспільством і людиною [12, с.58].

На підставі наведеного можна зробити наступний висновок, що основна мета соціальної держави - максимальне задоволення матеріальних і духовних потреб членів суспільства в соціальній сфері, які постійно зростають; послідовне підвищення рівня життя населення і зниження соціальної нерівності; забезпечення загальної доступності основних соціальних благ, медичного і соціального обслуговування, реалізації права на соціальне забезпечення. Соціальна держава повинна відкидати будь-які засоби досягнення мети, що можуть порушити права інших громадян, співтовариств, держав.

У сучасних умовах держава є основним суб'єктом соціальної політики, а тому, визнаючи напрями цієї політики, вона повинна: забезпечувати реалізацію прав громадян на соціальне забезпечення, проводити єдину політику в соціальній сфері; забезпечувати прийняття законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального забезпечення; визначати організаційно-правові форми соціального забезпечення та створювати умови для ефективного функціонування системи соціального забезпечення; у законодавчому порядку визначати умови, порядок надання та розміри пенсій, допомог, пільг, соціального обслуговування та інших видів соціального забезпечення; вста-

новлювати розміри обов'язкових страхових внесків, що спрямовуються до відповідного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування; визначати бюджети обов'язкових страхових фондів; встановлювати обов'язкові вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності і повноти соціальних виплат; переглядати види та розміри соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян; визначати умови та забезпечувати дотації відповідному фонду соціального страхування з державного бюджету; здійснювати соціальне забезпечення за рахунок державного бюджету, надавати соціальну підтримку окремим категоріям непрацездатних громадян за рахунок державного та місцевих бюджетів; встановлювати основні види соціальних стандартів (мінімальний споживчий бюджет, прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, мінімальна соціальна допомога тощо); забезпечувати дотримання суб'єктами права соціального забезпечення вимог законодавства, здійснювати у встановлених формах нагляд та контроль за додержанням законодавства про соціальне забезпечення населення України.

Правову основу соціальної держави складають не тільки українська законодавча база, а й відповідні міжнародні документи, наприклад, Загальна декларація прав людини, Європейський Соціальний кодекс, переглянута Європейська соціальна хартія, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо.

Аналіз наведених позицій науковців щодо цілей та функцій соціальної держави дає підстави зазначити, що створення соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення, а також визначити ознаки соціальної держави. Основними з них, що відбивають сутність соціальної держави, є наявність: а) здійснення правового регулювання соціальної сфери, яке ґрунтується на моральних загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності та спрямоване на створення умов, необхідних для гідного життя і вільного розвитку кожної людини; б) законодавчого підґрунтя для самостійного забезпечення працездатною людиною гідного життя для себе та своєї сім'ї; державних механізмів щодо підтримки непрацездатних осіб та осіб, які з об'єктивних причин не можуть забезпечити себе самостійно на рівні прожиткового мінімуму; в) державних гарантій на гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне покращення добробуту та інші соціально-економічні права громадян; реально діючий прозорий і зрозумілий механізм реалізації соціального захисту, всебічне забезпечення правових та економічних гарантій реалізації соціальних прав людини; г) вжиття заходів щодо мінімізації соціально - економічного розмежування між членами суспільства, зміцнення соціальної злагоди в суспільстві.

Отже, соціальна держава ґрунтується на соціально орієнтованій ринковій економіці, створює необхідні умови реалізації економічних і соціальних прав людини щодо забезпечення належного рівня її матеріального особистого добробуту та членів її сім'ї, гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві.

Зважаючи на викладене, можна зазначити, що соціальна держава - це демократична держава, яка здійснює соціальне забезпечення шляхом реалізації активної соціальної політики, що є складовою частиною внутрішньої політики держави, втіленої в ефективних соціальних програмах, проводить правову роботу щодо регулювання соціальних відносин у суспільстві в інтересах усіх уразливих соціальних груп, на основі принципів справедливості, соціального партнерства, солідарності членів суспільства. Таким чином, побудова соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення. При цьому слід зазначити, що реалізація будь-яких соціальних прав можлива за умови стабільного економічного розвитку.

Подальший розвиток доктрини правової соціальної держави та заснованій на ній правотворчої та правозастосовної практики повинні виходити з трактовки соціальних прав не тільки як з загальних орієнтирів для законодавця і правозастосовників, а саме як основних прав, які є рівними за вагомістю особистим і політичним правами людини і громадянина.

Засновані на принципах справедливості і соціальної солідарності ці права закріплюються Конституцією України та міжнародно-правовими актами. Соціальні права створюють орієнтири для проведення соціальної політики держави, зобов'язують законодавчу та виконавчу владу втілювати в життя визначену соціальну політику, а також є підґрунтям для формування і розвитку відповідних галузей законодавства.

В сучасних умовах стратегія розвитку законодавства України все більше пов'язується з інноваційною складовою. Інноваційний потенціал держави – це не тільки сукупність науково-технологічних і фінансово-економічних, а й виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Загальновизнаним світовою практикою критерієм визначення пріоритетів інноваційного розвитку та їх державної підтримки є належність до технологічних укладів. Останні є сукупністю технологій, характерних для певного рівня розвитку виробництва. А значним підґрунтям для розвитку є систематизація законодавства яке регулює інноваційну систему держави.

Так, наприклад, за допомогою законодавства можна спрямувати розвиток економіки країни переважно до шостого технологічного укладу, а саме: біотехнології, зокрема клітинна біологія; аерокосмічна промисловість; нанотехнології; нові матеріали; оптоелектроніка; системи штучного інтелекту; мікроелектроніка; фотоніка; мікросистемна механіка; інформаційні супермагістралі; програмне забезпечення і засоби імітації; молекулярна електроніка; системи управління персоналом; промисловість медичної техніки. Матеріальною базою постіндустріальної технологічної революції є електроніка, робототехніка, телекомунікації, маловідходне виробництво, біотехнології. Пріоритетними є наноелектроніка, генна інженерія, нетрадиційні джерела енергії. Зазначене надасть можливість розвинути економіку країни, а в результаті стати підґрунтям для реалізації соціальних прав населення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинін В.А., Журавський В.С., Панов М.І. Філософія права: Підручник. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 472 с.
2. Кіндратець О. Сучасні ознаки соціальної держави // Людина і політика. – 2003. – № 6. – С. 138-144.
3. Рабинович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). – Х.: Право, 1997. – 67 с.
4. Тодыка Ю.Н. Основи конституционного строя Украины: Учебное пособие. – Х.: Факт, 1999. – 318 с.
5. Капильцова В.В. Соціальні гарантії в умовах становлення ринкових відносин в Україні: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 /Дон. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 21с.
6. Скаун О.Ф., Подберезский Н.К. Теория права и государства. – Х., 1997. – 496 с.
7. Яковюк І.В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення / І.В. Яковюк: Дис... канд. юрид. наук – Х., 2000.
8. Ганьба Б.П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 /Нац. ун-т внутр. справ МВС України. – Х., 2001.
9. Кириченко С.О. Співвідношення соціальної правової держави і громадянського суспільства в умовах сучасної України / С.О. Кириченко: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 Ін-т міжнародних відносин Київського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – К, 2001. – 20 с.
10. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. – К.: Ін-тут держави і права НАН України, 2000. – 600 с.

11. Кондратьев Р.І. Соціальна держава в теоретико- правових і філософських дослідженнях // Право України. – 2005. – № 2. – С.81-84.

12. Иваненко В.А., Иваненко В.С. Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные аспекты. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 404 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Прилипко С.Н.

Определена сущность социального государства и роль права в контексте возможности становления такого государства, обеспечения его инновационного развития, а также определение его влияния на содержание социальных прав.

Ключевые слова: социальное государство, социальное обеспечение, инновационное развитие.

MODERN APPROACHES TO WELFARE STATE DEVELOPMENT

Prylypko S.

The author has given the definition of the welfare state, has researched the role of law in the process of welfare state organization and in the supporting of innovative development.

Key words: welfare state, social services, innovative development

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

В.Л. Погрібна,

*д-р. соц. наук, завідувачка наук. лабораторії
проблем становлення інноваційного суспільства
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

У статті розглядаються методологічні засади організації успішної професійної діяльності в умовах формування інноваційного суспільства. Основний акцент робиться на теоретичній операціоналізації проблеми. Доводиться, що організація професійної діяльності людини в такий період є процесом, який не стільки підвищує ефективність суспільного виробництва, скільки блокує створення умов, що викликають спонтанне виникнення тенденцій, що є негативними для життя як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Ключові слова: професійна діяльність, теорія соціальних змін, інноваційне суспільство

Для любой культуры и в любом регионе всегда лучшим мотиватором труда является собственное умение делать конкретную, соответствующую способностям, мобилизующую все силы и навыки работу

Ф. Херберг, М.У. Майнер, «Побуждение к труду и производственная мотивация»

Сьогодні Україна прагне стати на інноваційний шлях розвитку. Це зумовлено тим, що інновації служать запорукою інтенсивного зростання економіки країни й безпосередньо життя населення. Завдяки глобалізації більшість процесів, що відбуваються в сучасному світі, мають ланцюговий характер. Не становить винятку й інноваційне спрямування українського суспільства, що неодмінно призводить до нової структури світу, а значить і до необхідності адаптуватися до нього.

Логіка розвитку сучасної держави вимагає, щоб суспільство рухалося в бік інноваційності, тому успіх тієї чи іншої країни залежить від швидкості цього руху. У розвинених країнах уже накопичено чималий досвід здійснення інноваційної політики, на відміну від України, яка стикається з багатьма перешкодами на новому для неї шляху. Не є винятком і проблема професійної діяльності сучасної організації, успішне функціонування якої (за нових умов) і є об'єктом дослідження цієї статті.

Актуальність даної публікації зумовлюється потребою наукового осмислення шляхів розбудови інноваційного суспільства в Україні. Окремими питаннями цієї проблеми займалися такі вітчизняні науковці, як: Н. Балабанова, В. Геєць, В. Мазніченко, О. Онищенко, В. Семиноженко, і зарубіжні вчені: С. Алстром, Д. Белл, К. Боулдінг, Н. Вінер, Б. Гейтс, Е. Гелнер, О. Кисельов та ін.

Метою даної публікації є розгляд методологічних засад організації успішної професійної діяльності в умовах формування інноваційного суспільства й визначення ролі людини в процесі суспільного виробництва.

Перш за все, зазначимо, що оптимізація професійної діяльності людини належить до важливих соціальних проблем. Коли йдеться про проблему соціальну, точніше проблемну ситуацію, маються на увазі створюючі її реальні життєві протиріччя, для розв'язання яких слід знайти ефективні управлінські рішення. Наукове вирішення проблемної соціальної ситуації повинне якомога точно віддзеркалювати ті суперечності, що виникають у процесі функціонування й розвитку соціальної системи [1, с.354].

Особливості організації професійної діяльності в сучасному динамічному інноваційному суспільстві, з нашого погляду, доцільно проаналізувати на прикладі її вдосконалювання в період останнього десятиліття ХХ ст. урядами європейських країн.

У той час європейськими урядами основною метою найважливіших соціальних інститутів, що організаційно забезпечують професійну діяльність (системи освіти й професійної підготовки), було поставлено посилення економічної конкурентоспроможності своїх держав. У контексті змін у структурі освіти й професійної підготовки тоді відбулася рішуча відмова від «фордистської виробничої парадигми», що ґрунтувалася на організаційних принципах Тейлора й після другої світової війни була рушійною силою в промисловості. Новий («постфордистський») виробничий режим базувався на об'єднанні раніше роз'єднаних організаційних та оперативних професійних завдань. Це сприяло реалізації концепції, згідно з якою працівникові нового типу належало мати комплексні професійні навички, в результаті чого склалася ситуація за якою на ринку праці найбільш захищеними від безробіття стали фахівці з вищою освітою. При працевлаштуванні й у процесі професійної діяльності вони могли демонструвати свої здібності до комунікації, можливість співробітництва з іншими працівниками, високу гнучкість при адаптації до мінливого змісту праці без шкоди для більш специфічних професійних навичок. Тому європейські уряди стимулювали інтерес і прагнення молоді до вищої освіти.

Однак, як кажуть, зворотним боком медалі стало виникнення небажаних для суспільства соціальних наслідків: при зростанні чисельності висококваліфікованих працівників фірми стали віддавати перевагу випускникам вузів, що, у свою чергу, викликало падіння інтересу до випускників професійних шкіл і коледжів. Одночасно із цим підривався й сам ринок кваліфікованої робочої сили: пропозиція почала перевищувати попит⁵. Отже, проведена урядами координуюча діяльність у галузі освіти, стимулювання молоді до одержання вищої освіти і прояв зазначених негативних тенденцій – це взаємозалежна система відносин [2, с.291–320]. Індикатором цих змін є ринок праці.

Аналіз процесу соціальних змін і формування інноваційного суспільства показує, що усталений стан ринку праці може досягатися завдяки дії сил, які не стосуються до рівноваги між його учасниками й механізму контролю над аналогічними станами. Оскільки ринки в певних межах становлять собою саморегульовальні механізми [3, с.346], важливо враховувати, що вони виступають перед дослідниками як соціальний вид фрактальної організації суспільства. У відносинах «продавець – покупець» у будь-якій приватній угоді, як і в механізмі функціонування національного/глобального ринку, виявляється те, що позначають запозиченим з математики терміном – «самоподоба» [4, с.53]⁶.

Вважаємо, що ринки праці, як саморегульовальні механізми, ефективно працюють у тих системах, де створено необхідні умови для оптимального прояву їх фрактальної природи – внутрішньої подоби. При цьому звернімося до терміна «інтерфейс», запропонованого П. Штомпкою для пояснення взаємозв'язку соціальних структур і діяльних соціальних

⁵ Сьогодні аналогічні процеси відбуваються й в Україні, коли диплом про вищу освіту розглядається як необхідна умова роботодавця для працевлаштування на робоче місце, навіть яке не потребує такої кваліфікації (наприклад, реалізатора на ринку або технічного офісного працівника)

⁶ Французький математик Б. Мандельброт зумів формалізувати самоподобу як властивість явищ, їй полягає в здатності дрібномасштабних структур повторювати форму великомасштабних, увівши поняття «фрактал» (лат. fractus – зламаный). Фракталом є нелінійна структура, їй зберігає самоподобу при необмеженій зміні масштабу. У контексті фрактального підходу індивіди між собою взаємодіють по типу резонансу (лат. resonans – відзвук) [5, п.344, 345].

суб'єктів. За його словами, в комп'ютерній грамоті «інтерфейс» – стан сумісності деяких систем або програм, коли одна з них немовби розкриває свої можливості для взаємодії з іншою. Аналогічно соціальні структури розкривають себе соціальним суб'єктам, виявляють свої здатності до розв'язання суспільних проблем. Соціальні ж суб'єкти мобілізують власні ресурси й видозмінюють, вибудовують структури в такий спосіб, щоб «увійти в інтерфейс» з ними й активно діяти [6, с.7.]. Іншими словами, «увійти в інтерфейс» можуть системи, яким притаманні ознаки внутрішньої подоби.

Процеси соціальних змін і глобалізації передбачають потребу вирішення проблеми інтеграції економічної діяльності у всесвітньому масштабі, що перетворює виробництво на просторово структуроване. Його організатори думають про єдиний для всіх якісний стан, що включає в себе інтернаціональний поділ праці. У зв'язку із цим спостерігається перехід від ідеї суспільства як зв'язаної системи до аналізу механізму організації соціального життя в часі й просторі, осмислення якого відбувається в строках просторово-часового дистанціювання [7]. Як бачимо, якісний стан економічного простору може означати й внутрішню подібний.

Водночас, становлення глобальної економіки відбувається в ході спільної діяльності працівників, які є представниками різних культур, а нерідко й носіями несумісних цінностей. Звідси випливає проблема узгодження професійних дій працівників як умови стійкого зростання національного і глобального виробництва, тобто їх побудови на принципах фрактальної організації.

Узгодження професійних дій можливо шляхом формування й підтримки інтересу до своєї професійної діяльності, яка детермінується безпосередньо змінами в дії соціально-економічного закону переміни праці [8].

Закон переміни праці безпосередньо зв'язують із законом поділу праці, а час його виникнення відносять до процесу заміни мануфактурного виробництва машинним у ході промислової революції XVIII – XIX ст., тобто також під час соціально-інноваційного прориву [8, с.105]. Головною вимогою закону переміни праці є заміна *відносно* придатного працівника індивідом, що має *абсолютну* придатність до мінливої виробничої ситуації. Це знаходить відбиття в наступних взаємозумовлених посилах:

– «технічне вдосконалювання суспільного виробництва... призводить до концентрації різних операцій у єдиних технологічних комплексах, постійно пробуджуючи до життя все нові й нові трудові процеси й вимагаючи від працівника вміння їх виконувати»;

– «концентрація різних виробничих функцій у єдиних технологічних комплексах... призводить до суміщення різних спеціальностей тими самими працівниками, до розширення їх виробничо-технічного профілю»;

– «суміщення різних спеціальностей однією людиною, виконання нею різних видів робіт можливо тільки шляхом їх чергування, шляхом переміни різних видів праці, що раніше виконувалися окремими групами людей»;

– «переміна різних видів праці в діяльності кожної людини й кожної групи призводить до укрупнення функцій працівників і “розширення їх робочого простору”»;

– «розширення комплексу спеціальностей, що суміщуються, видів виконуваних робіт розширює межі трудової діяльності людини й тим самим створює умови для застосування її здатності до переміни праці» [8, с.108, 109].

Чинність закону переміни праці пов'язана з ідеєю універсальності працівника. Ця якість останнього є умовою прояву його пристосування до такої переміни. Абсолютна його придатність до нових умов досягається шляхом підвищення освітнього рівня, різноманітних форм професійного навчання, перенавчання, а також підвищення кваліфікації. Наукомістке виробництво вимагає освічених і всебічно розвинених працівників [8, с.112]. Погоджуючись в основному із запропонованими висновками, зауважимо, що при цьому не звертається увага на те, що професійна діяльність – це сукупність дій працівника, що протікають у часі.

Хоча професійна діяльність людей, як правило, протікає з певною швидкістю, ця її влас-

тивість не сприймається як «цінність, норма й характеристика способу життя», але в зазначеному напрямку ведуться наукові дослідження [9]. Вони пов'язані з розумінням того, що дослідники «мають схопити просторово-часові відносини, наслідувані конституцією всіх соціальних взаємодій... Будь-які існуючі моделі взаємодії розташовані в часі» [6, с.67]. Отже, ми природним шляхом вийшли на необхідність аналізу феномена часу.

Для спільної (групової) професійної діяльності важливим є аспект часу, що стосується процесу суспільного виробництва, як пов'язаний з координацією (синхронізацією) зусиль її учасників. Іншими словами, поки прояв останнього ненавмисний, він не усвідомлюється як соціальний. Водночас професійна діяльність організується в суспільстві, отже, вона є соціальною за своєю природою.

На даний час спостерігається проблематизація часу в соціології, у ході якої, стверджується: час – фактично упущена перемінна в сучасному соціологічному аналізі. Підкреслюється також: оскільки соціологія займається соціальними відносинами, то й предмет соціології часу – це ставлення людей до часу (із приводу часу) або соціально-типові риси часової смислотворчості [10].

Не заперечуючи висловленої думки, звернімо увагу на роль, яку все-таки відводить часу сучасна соціологія, тобто конкретніше на те, що розуміється під стійкістю, стабільністю в тому випадку, якщо «стабільність означає тривалість у часі» [6, с.71]. Остання існує як критерій соціальних змін (інновацій) і потребує соціального часу.

Аналіз цього феномену, проведений класиком теорії соціальних змін П. Штомпкою, показав, що час у соціальних змінах (інноваціях) виявляється у 2-х формах. Перша – це форма зовнішньої «рамки» для виміру подій і процесів, упорядкування їх хаотичного потоку так, щоб людина могла орієнтуватися у своїх соціальних діях і координувати їх. Ідеться про «кількісний час», який показують годинники й календарі, що дозволяє ідентифікувати відносний потік, швидкість, інтервали, тривалість різних подій, пов'язувати або розділяти один за одним незліченні дії, розпочаті індивідами й групами. Інша форма часу – «якісний час», обумовлений природою соціальних процесів, яким властиві різні часові якості. Як правило, вони: (а) триваліші або коротші; (б) плінуть швидше або повільніше; (в) характеризуються інтервалами, що чергуються ритмічно або неупорядковано; (г) за допомогою природних або соціальних обставин розділяються на одиниці різних самостійних якостей, наприклад, періоди роботи (день) і відпочинку (ніч).

У цілому ж часові якості соціальних подій – це не «події в часі», а «час у подіях» або те, що позначається поняттям «соціальний час» [6, с.72, 73].

Соціальний час (у розумінні російських соціологів) – це одна з форм існування суспільства, функціонування якого відбувається в часі, невіддільно від нього. Воно є часовим простором, мірою людської діяльності, характеризує послідовність різних видів останньої і є *незворотним* (курсив авторки - В.П.), тобто плине від минулого до майбутнього [11, с.116].

Соціологи країн Заходу дотримуються дещо іншої позиції, визнаючи існування різних форм соціального часу: а) *незворотний час* – це тривалість життя індивідуума; б) *зворотний час* (курсив авторки - В.П.) – повсякденно повторюване соціальне життя людей; в) відтворення сталості соціальних установ і суспільств [12, с.99, 100].

У ході аналізу явищ соціального життя розглядається їх «просторово-часова тривалість» (time-space distanciation), тобто довгочасність «соціальних відносин, систем у часі й просторі, що є результатом прогресу в засобах транспорту, комунікацій і, отже, соціальному контролі» [12, с.98]. Але в цьому разі 2 найбільш значущі аспекти часу – «послідовність і тривалість» – збігаються [6, с.69]. Нам же, навпаки, хотілося б підкреслити їх відмінність, що для аналізу порушеної проблеми є більш значимим.

«Послідовність і тривалість» – аспекти часу, пов'язані з механізмом регулювання процесу спільної (групової) діяльності в умовах різноманіття її професійних видів, в обстановці розподілу суспільної праці. «Послідовність», будучи часовим показником характеризує процеси, що належать до явних, не вимагають спеціальних методів для оцінки їх ефектив-

ності, а «тривалість», навпаки, має справу з процесами латентними. Для усвідомлення самого факту їх існування потрібно провадити науковий системний аналіз. Таким чином, «послідовність» і «тривалість», як аспекти часу, що відбивають зовнішні й внутрішні сторони спільної (групової) діяльності людей в умовах розподілу суспільної праці, є автономними. Як існуючі автономно в рамках єдиного часового потоку, вони пов'язані відносинами синхронно-асинхронної залежності, яка є причиною напруги, що виникає між ними. Як відомо, саме протиріччя лежить у підґрунті будь-якої проблемної соціальної ситуації, розв'язання якої є в тому числі й рушієм соціальних змін і соціального прогресу.

Розуміння сутності процесу організації професійної діяльності пов'язане з визнанням того, що працівник одночасно є як результатом, так і умовою розвитку суспільного виробництва, соціуму й людства в цілому. Людина як працівник є одночасно *об'єктом*, якщо мається на увазі процес управління суспільним виробництвом, і його *суб'єктом*, коли йдеться про функціонування зазначеного процесу в автоматичному режимі й механізмі його саморегуляції.

У гнучкому виробництві, властивому епосі інноваційних соціальних змін, трудівник займає більш значиме місце порівняно з тим, яке відводить йому модель рольової поведінки. Дії працівників, з одного боку, спрямовані на досягнення технологічно заданої мети; а з другого – вони відбуваються не тільки в просторі (ціль), але й у часі, тобто завжди мають ту або іншу швидкість. У цьому контексті швидкість (час) професійних дій виступає як сутність перемінна [12, с.47], завдяки чому вони протікають як синхронні (погоджені) й асинхронні (неузгоджені).

Професійна дія – форма соціальної дії, що здійснюється в єдності техніко-технологічно-го й соціокультурного аспектів прояву активності людини. При цьому кожен із представлених аспектів характеризується не тільки спрямованістю (ціль), й має часовий вимір, тобто швидкість (темп) виконання дії. Виникає проблема узгодження технологічно й культурно зумовлених дій (цілей) трудівника в ході не тільки професійного навчання або підвищення кваліфікації, й синхронізації (часу) індивідуальних дій працівників у процесі їх спільної (колективної) діяльності, тобто фракталізації процесу професійної діяльності. Механізм цього процесу такий. Професійна діяльність (система) людини має складну структуру. Не менш складною за своєю структурою є і спільна (колективна) діяльність людей. Щоб відбувалася інтеграція індивідуальної діяльності людей у спільну (колективну), необхідно існування третьої – транзитивної (перехідної) структури, основною функцією якої є узгодження (інтеграція) або перехід швидкості дій окремих працівників у загальний для них темп спільної (групової) професійно-трудової активності. Якщо процес становлення сукупного, тотального і глобального суб'єктів господарського життя організаторами виробництва усвідомлюється, він є оборотним, отже, піддається керуванню, а якщо ні, то він залишається необоротним (катастрофічним). У цьому випадку термін «катастрофа» розуміється в системотеоретичному значенні як раптова (мимовільна) зміна форми, що гарантує стабільність, її перехід в іншу форму [13, с.25-42].

ЛІТЕРАТУРА

1. Социология. Основы общей теории: Учеб. пособ. / Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев, А.В. Кабыща и др. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 461 с.
2. Buechtemann Ch.E., Verdier E. Education and training regimes macroinstitutional evidence // *Revue d'economie politique*. – Paris, 1998. – № 3. – P. 291 – 320.
3. Гидденс Э. Постмодерн // *Философия истории: Антология: Пособ. для студ. гуманитар. вузов / Сост, ред. и вступ. ст. Ю.А. Кимелева*. – М.: АО «Аспект Пресс», 1995. – С. 340 – 347.
4. Томилов В.А. Профессиональная деятельность человека и условия ее оптимизации в современном обществе: Моногр. – Владивосток: Изд-во ДГУ, 2005. – 232 с.

5. Волков Ю.Г., Мостовая И.В. Социология: Учеб. для вузов / Под ред. проф. В.И. Добренкова. – М.: Гардарики, 1998. – 244 с.
6. Штомпка П. Социология социальных изменений / Пер. с англ. / Под ред. В.А. Ядова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 223 с.
7. Большой толковый социологический словарь (Collins). – Т. 1 (А – О). – М.: Вече, АСТ, 1999. – 544 с.
8. Соколова Г.Н. Экономическая социология: Учеб. – М.: Изд-во ИИД “Филинь”; Минск: Беларуская навука, 2000. – 376 с.
9. Николаев В.Г. Скорость как ценность, норма и характеристика образа жизни американца // Вестн. МГУ. – Сер. 18: Социология и политология. – 1996. – № 2. – С. 71 – 74.
10. Веселкова Н.В. Существует ли социология времени? [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sociology.ru/forum/veselkova.html>.
11. Энциклопедический социологический словарь / Под общ. ред. Г.В. Осипова – М.: ИСПИ РАН, 1995. – 939 с.
12. Пригожин И. Философия нестабильности // Вопр. философии. – 1991. – № 6. – С. 46 – 57.
13. Луман Н. Почему необходима «системная теория»? // Проблемы теоретической социологии / Под ред. А.О. Бороноева. – СПб.: 1994. – С. 25–42.

**Организация профессиональной деятельности
в период становления инновационного общества
Погребная В.Л.**

В статье рассматриваются методологические основы организации успешной профессиональной деятельности в условиях формирования инновационного общества. Основной акцент делается на теоретической операционализации проблемы. Доказывается, что организация профессиональной деятельности человека в такой период является процессом, который не столько повышает эффективность общественного производства, сколько «блокирует» создание условий, вызывающих спонтанное формирование тенденций, негативных для жизни как отдельного человека, так и общества в целом.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, теория социальных изменений, инновационное общество.

**ORGANIZATION OF THE PROFESSIONAL WORK AT THE PERIOD
OF THE FORMING INNOVATIVE SOCIETY
Pogribna V.**

The methodological basis of successful professional work organization according to the conditions of forming innovative society are described in this article. The author pays more attention to the theoretical operationalisation of the problem. The author demonstrates, that professional work organization doesn't create or increase the efficacy of social production but it obstructs the creation of the conditions for appearing of the negative tendencies for man's life and the whole society.

Key words: professional work, theory of social changes, innovative society.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ГАЛУЗЕВОЇ НАЛЕЖНОСТІ

Сільченко С.О.,

*канд. юрид. наук, ст. наук. співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

У статті досліджуються проблеми галузевої належності правових норм, що регулюють соціальне страхування в Україні.

Ключові слова: *правова система, соціальне страхування, соціальний ризик.*

Останнім часом серед науковців-працівників точиться дискусія, присвячена обговоренню питання щодо системи права України. Одним з її напрямків є обґрунтування експансії цивільного права, пов'язане із запереченням доцільності існування окремих галузей права, зокрема, трудового й господарського, поширенням цивілістичних підходів до регламенту правовідносин не лише у приватноправовій, а й публічно-правовій царині.

Важливі теоретичні та практичні проблеми методології поділу права на галузі, віднесення тих чи інших інститутів до певної галузі права займає вагоме місце в роботах багатьох правознавців, зокрема, О.І. Процевського, П.М. Рабіновича, С.М. Прилипка, В.В. Жернакова, Р.А. Майданника, Н.Б. Болотіної та ін.

Мета даної публікації полягає у з'ясуванні аргументів на користь заперечення можливості регламентації нормами цивільного права правовідносин соціального страхування, а також у встановленні і його особливостей, останнього що зумовлюють галузеву належність правових норм, що його регулюють.

Пристаючи до основного викладу, зазначимо, що одним з найбільш послідовних прихильників широкої сфери дії цивільного права є професор Р.А. Майданник, погляди якого на систему права змушують замислитися про місце норм, що впорядковують відносини обов'язкового державного соціального страхування, у системі права. Розглянемо позицію вченого щодо цивільно-правового регламенту цих відносин.

По-перше, законодавство про страхування має комплексну природу, об'єднуючи норми як приватного, так і публічного права. До останніх належать правила про ліцензування і страховий нагляд, що містяться в Законі України "Про страхування". Однак підґрунття цього законодавства становлять цивілістичні акти, де закріплені засади страхування, яким повинні підкорятися будь-які приписи про нього, незалежно від сфери їх застосування. Саме тому, на думку правника, соціальне страхування, незважаючи на значну кількість регламентуючих його публічно-правових норм, не може бути виключено зі сфери впливу цивільного законодавства. Науковець також підтримує висловлену в юридичній літературі тезу, що до цього страхування в субсидіарному порядку можуть застосовуватися цивілістичні норми права.

По-друге, цивільне законодавство придатне до відносин соціального страхування не з причини комплексності останніх чи законодавства про страхування, а в силу цивільно-правової природи відповідних відносин, на які поширюються загальні положення цивілістичних норм з урахуванням особливостей спеціального законодавства про соціальне страхування.

По-третє, порівняльний аналіз термінології, використовуваної в межах соціального страхування, з погляду Р.А. Майданника, є додатковим свідченням його приватноправової природи як одного з різновидів обов'язкового страхування, але з більш суворими санкціями за невнесення страхових внесків. Як підкреслює він, у випадку, коли страхувальником (вигодонабувачем) у відносинах соціального страхування виступає фізична споживач - особа (а чи може бути таким особа юридична? Коментар автора - С.С.), то до них підлягають застосуванню норми Закону України "Про захист прав споживачів" [1, с. 7].

Безперечно, страхування соціальне як інститут громадянського суспільства і спосіб соціального захисту сформувалося й еволюціонувало саме на базі цивільно-правового. Не викликає сумніву той факт, що багато категорій і механізмів, притаманним останньому, були використані при побудові правових конструкцій соціального страхування. Однак ці правові категорії нині не залежать одна від одної, мають різне підґрунтя й соціальну цінність. Виникнувши на базі деліктної відповідальності (страхування від нещасних випадків) або солідарної економічної відповідальності, соціальне страхування набуло певний комплекс специфічних, властивих лише йому характеристик, які не дозволяють вести мову про можливість застосування до нього цивільного законодавства.

Передусім ідеться про соціальний ризик як об'єктивне підґрунтя системи соціального захисту в цілому й соціального страхування, зокрема. В онтологічній проекції ризик є частиною людського буття. Поняття він стосується поділу буття на реальну дійсність і можливість. Якщо майбутнє було б визначено або не залежало б від людської діяльності сьогодні, поняття «ризик» не мало б змісту. Соціальний ризик можна визначити як іманентно властиві людині як члену суспільства соціальні чинники, що породжують її соціальну незахищеність внаслідок втрати засобів до існування (заробітку, іншого трудового доходу), їх істотного обмеження або значно збільшення витрат, які визнані державою підставами для надання того чи іншого виду соціального забезпечення.

Чинне законодавство про загальнообов'язкове державне соціальне страхування для характеристики соціального ризику використовує 2 поняття – страховий ризик і страховий випадок. Відповідно до ст. 11 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування страховий ризик – це обставини, внаслідок яких громадяни та/або члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування й потребують матеріальної підтримки або соціальних послуг за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Це поняття характеризує соціальний ризик у потенції, як можливу подію. Якщо ж він реалізується, то набуває значення правостворюючого юридичного факту, що отримав назву «страховий випадок», тобто подія, з настанням якої виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг, передбачених законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

На думку експертів Міжнародної організації праці, розуміння соціального ризику з позиції втрати трудового доходу й необхідності при цьому підтримки мінімально необхідного рівня життя всіх людей незалежно від їх індивідуальних можливостей є ключовим у характеристиці цього феномену. Комбінація термінів «ризик» і «соціальний» свідчить про масовість та об'єктивність цього виду ризику як можливої небезпеки для індивіда через його значне поширення в житті соціуму, а також визначальну роль останнього в організації суспільних форм захисту [5, с. 23].

З погляду В.Д. Роїка, специфіка страхування соціального, що відрізняє його від особистого, полягає в тому, що в ньому органічно сполучаються економічні й соціальні елементи захисту, покликані за допомогою відповідних фінансових, організаційних і правових механізмів забезпечити застрахованій особі можливості компенсації втраченого заробітку або додаткових непередбачених витрат, пов'язаних з лікуванням (реабілітацією або професійною підготовкою). Спрямованість інституту обов'язкового соціального страхування втілюється у збереженні наявного (досягнутого) життєвого рівня застрахованих. У цьому вияв-

ляється функція відтворення робочої сили останніх. Вони захищені від втрати заробітної плати, тобто розмір страхових внесків і компенсаційних виплат пов'язується саме із заробітком, в той час як особисте страхування чи соціальна допомога такої залежності не забезпечують. Одержувачами страхових виплат можуть бути застраховані особи (при цьому розмір виплат ураховує наявність у них утриманців – членів сім'ї), які, сплачуючи самостійно або разом з роботодавцями страхові внески, набули право на відповідний соціальний захист [5, с. 31].

Як бачимо, страхування соціальне більш ефективно забезпечує захист працівників порівняно з особистим. В правовій літературі його визнають основною організаційно-правовою формою соціального забезпечення. Таке страхування є надійнішим, гарантоване державою, має ширше страхове поле, охоплює більш широке коло осіб, є прийнятнішим при коливанні страхових випадків, охоплює особливо небезпечні випадки, які залишаються за межами комерційного страхування (наприклад, інвалідність у випадку каліцтва на виробництві чи професійного захворювання), не є капіталоемним. Обов'язкове державне соціальне страхування виконує також профілактичні завдання.

При приватному страхуванні зобов'язання страховика співвідносяться із сумою сплачених внесків застрахованими, при несплаті ж їх воно припиняється або зводиться до меншої суми. Оскільки в системі соціального страхування держава відіграє активну роль, вона за рахунок Державного бюджету покриває можливий дефіцит засобів такого страхування, а тому розміри виплат при солідарному механізмі фінансування залежать не лише від внесків застрахованих [3, с. 25].

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування ґрунтується на засадах солідарності працівників, відповідно до яких кожен має робити внесок для підтримки колег у разі нещасного випадку на виробництві, безробіття, втрати заробітку, працездатності, фінансуючи систему соціального страхування в інтересах обох сторін виробництва (працівника й роботодавця) за активної участі держави.

Принципові моменти соціального страхування, на відміну від інших форм соціального захисту (соціальної допомоги чи особистого страхування), полягають у наступному:

а) соціальне страхування має на меті захист заробітної плати (трудового доходу), оскільки саме ці доходи служать підґрунтям для нарахування страхових внесків, розрахунку і здійснення відповідних грошових виплат;

б) одержувачами страхових виплат (крім виплат у зв'язку зі смертю годувальника), є тільки застраховані особи, які, сплачуючи самостійно або разом з роботодавцями страхові внески, набувають право на відповідний соціальний захист;

в) страхові виплати провадяться за рахунок обов'язкових страхових внесків, що сплачуються спільно роботодавцями й працівниками за участі держави у формі додаткових страхових внесків або дотацій за рахунок податкових надходжень;

г) соціальне страхування, як правило, охоплює все економічно активне працездатне населення;

д) кошти такого страхування накопичуються у спеціальних загальнодержавних небюджетних фондах і мають чітке цільове призначення;

е) фінансові ресурси соціального страхування, що тимчасово не використовуються для надання допомоги й соціальних послуг, можуть інвестуватися в розвиток економіки й одержання додаткового доходу;

є) права застрахованих на соціальне забезпечення в рамках цього страхування гарантуються наявністю обліку страхових внесків без перевірки доходів або потреби застрахованої особи;

ж) розмір страхових внесків і допомоги корелюється із заробітком (доходом) застрахованого, що отримується або отримувався раніше;

з) деякі види соціального страхування ґрунтуються на пенсійному принципі, тобто здійснюються повністю за рахунок роботодавця за певної фінансової участі держави;

и) управління фондами такого страхування відбувається на паритетних засадах суб'єктами соціального партнерства.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування розглядається законодавцем як основна гарантія відповідного конституційного права громадян. Його визначають як установлену державою систему права з надання соціальних послуг і матеріального забезпечення громадянам у разі настання хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності або годувальника, безробіття з незалежних від громадянина причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків працедавцями й найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством [2, с. 20].

Соціальне страхування у суспільній свідомості сприймається як соціальна система взаємодопомоги обов'язкового характеру, що є всеосяжною з погляду на соціальні ризики, що супроводжують життя кожного члена суспільства. Особливо важливою вона є для осіб, зайнятих найманою працею, для яких втрата можливості працювати сприймається як загроза наявному життєвому рівню, й навіть нормальному повноцінному існуванню як людини.

Соціальне страхування є складним, комплексним явищем, яке з нашого погляду, включає 3 основні компоненти - економічний, соціальний і правовий.

Економічна сутність розглядуваного страхування полягає в тому, що воно є способом відшкодування майнової шкоди, викликаній об'єктивними причинами, який передбачає розподіл ризику заподіяння шкоди між певним колом осіб, яких це може стосуватися. Для цього за участю вказаних осіб формується спеціальний страховий фонд, з якого й відбувається відшкодування. Так відбувається формування колективної відповідальності шляхом перерозподілу індивідуального ризику між членами певної спільноти. Важливими рисами економічної природи соціального страхування також є вірогідність настання майнових втрат, реальність спричиненої шкоди, необхідність усунення її наслідків.

Особливостями соціального страхування, що відокремлюють його від інших видів особистого страхування, надають йому соціального характеру, є специфічна природа страхових ризиків. Вони пов'язані передусім з імовірністю втрати заробітку як основного джерела для існування найманих працівників, що породжує негативні наслідки у виді настання соціальної незабезпеченості, зубожіння. Ці ризики досить поширені й масові, тож притаманні всім працівникам, а також членам їх сімей, стосуються практично всього суспільства. Крім того, соціальний ризик призводить до соціальної дезадаптації, порушує усталені життєві зв'язки людини з іншими членами соціуму, що зумовлює широку сферу дії соціального страхування, потребу його побудови на засадах загальнообов'язковості, що ґрунтується на авторитеті держави як організатора системи.

Треба зазначити, що на даний час сформовані потужні законодавчі підвалини регулювання соціального страхування, які складають: Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, Закони України: "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням", "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування". На черзі прийняття закону про загальнообов'язкове державне медичне страхування.

Отже, варто визнати, що в черговий раз цивілістами ігнорується соціальний складник права, який значною мірою визначає сутність правової системи держави. Тому слід підтримувати тих, хто крім поділу права на публічне та приватне виділяє ще й соціальне [4]. Першоосновою даної частини цієї системи мають бути не окремі приватні чи публічні інтереси й права, а людина як учасник соціальної системи суспільства з усіма її потребами, зобов'язаннями й інтересами. Саме здатність правової норми забезпечити найсприятли-

віший режим існування людини, реалізації нею природних невід'ємних прав і соціальних установок мають враховуватися при визначенні ефективних способів соціальної самоорганізації й захисту. Відповідно, правові норми, що регулюють відносини соціального страхування, перебувають у царині права соціального забезпечення як складова частина соціального права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Майданник Р. Співвідношення галузей публічного і приватного права // Юрид. вісн. України. – 2010. – № 13. – С. 6; 7.
2. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соц. захист. – 2003. – № 2. – С. 20-24.
3. Право соціального забезпечення в Україні: Підруч. / За заг. ред. С.М. Прилипка, О.М. Ярошенка. – Х.: Вид-во "ФІНН", 2009. – 434 с.
4. Рабінович П., Панкевич О. Соціальне право: деякі питання загальної теорії // Право України. – 2003. – № 1. – С. 104-107.
5. Роик В.Д. Основы социального страхования: организация, экономика и право: Учеб. – М.: Изд-во РАГС, 2007. – 456 с.

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ: ПРОБЛЕМЫ ОТРАСЛЕВОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ

Сильченко С.А.

В статье исследуются проблемы отраслевой принадлежности правовых норм, которые регулирующих социальное страхование в Украине.

Ключевые слова: правовая система, социальное страхование, социальный риск.

LEGAL ADJUSTING OF RELATIONS OF SOCIAL SECURITY: PROBLEMS OF BRANCH BELONGING

Sil'chenko S.O.

The problems of belonging of legal norms which regulate social security in Ukraine to the particular branch are analyzed in the article.

Key words: legal system, social security, social risk.

СУЧАСНІ ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 349.22

ЗМІНИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА І ПРАЦІ: ПОГЛЯД З ПОЗИЦІЙ ТРУДОВОГО ПРАВА

О.М. Ярошенко,

*д-р юрид. наук, проф., повід. наук. співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України*

Звільнення внаслідок змін в організації виробництва і праці має найбільшу питому вагу в загальній кількості випадків розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця, оскільки воно безпосередньо пов'язано з формуванням ринкових відносин, з реалізацією курсу на усунення збиткових неконкурентоспроможних організацій.

Ключові слова: працівник, роботодавець, трудовий договір, зміни в організації виробництва і праці.

Зростання безробіття, зумовлене ліквідацією підприємств, скороченням чисельності або штату працюючих, актуалізує проблему захисту їх прав працівників у разі звільнення внаслідок змін в організації виробництва і праці.

Цьому питанню приділялася увага такими вченими, як Г.С. Гончарова, В.В. Жернаков, М.В. Лушнікова, С.М. Прилипко, В.І. Прокопенко, О.І. Процевський, О.В. Смирнов, Є.Б. Хохлов, Г.І. Чанишева, А.М. Юшко, О.М. Ярошенко та ін. Не применшуючи значення наукових праць цих правознавців, відзначимо, що за сучасних умов зміст конструкції «зміни в організації виробництва і праці» ними не досліджувався.

Зауважимо, що трудове законодавство не містить легальної її дефініції. Так знані правники, як М.І. Балюк і Г.С. Гончарова, під нею розуміють об'єктивно необхідні дії власника або уповноваженого ним органу, зумовлені, за загальним правилом, втілення в життя нової техніки й технологій, удосконаленням структури підприємства, установи чи організації, запровадження певного режиму робочого часу й управлінської діяльності. Усе це спрямовано на підвищення продуктивності праці, поліпшення економічних і соціальних показників, запобігання банкрутству й масовому звільненню трудівників і на збереження кадрового потенціалу в період тимчасових зупинок у діяльності підприємства чи його приватизації, на створення безпечних і покращання санітарно-гігієнічних умов праці [1, с. 33].

Дотримуємося думки, що організація виробництва – це процес, функція управління виробничою системою для досягнення поставлених цілей і завдань, до яких належать: (1) поглиблення спеціалізації, (2) удосконалення форм організації виробництва, (3) швидка (гнучка) його переорієнтація на інші види продукції, (4) забезпечення безперервності й ритмічності виробничого процесу, (5) вдосконалення виробництва в просторі й часі, (6) створення логістичної системи, (7) скорочення тривалості виробничого циклу, (8) безперебійне забезпечення виробництва сировиною, матеріалами при зменшенні їх запасів, а також готовою продукцією. Проте кожне підприємство має свої, специфічні завдання організації виробництва, як-то: (а) комплекс завдань по забезпеченню сировиною, (б) найкраще використання робочого часу й робочої сили, (в) поліпшення асортименту і якості випуску продукції, (г) освоєння нових її видів.

З погляду О.С. Сосніна й В.В. Казарцева, важливо розрізняти функції технології й організації виробництва. Технологія – це способи й варіанти виготовлення продукції. Її головна функція – це з'ясування можливих типів машин для виробництва відповідного виду продукції, застосування кожного параметру технологічного процесу. Вона визначає, що треба зробити з предметом праці й за допомогою яких засобів виробництва, щоб перетворити його на необхідний продукт. Функція організації виробництва – це з'ясування конкретних значень параметрів технологічного процесу на підставі аналізу можливих варіантів і вибору найбільш ефективного з них згідно з метою й умовами виробництва. Інакше кажучи, це відповідь на запитання, як краще задіяти предмет і знаряддя праці, а також саму працю, щоб перетворити її предмет на продукт необхідних властивостей з найменшими затратами робочої сили й засобів виробництва [2, с. 98].

Праця людей у процесі виробництва організовується під впливом розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Тому організація праці завжди має 2 сторони – природно-технічну й соціально-економічну, які тісно взаємопов'язані й постійно взаємодіють. Організація праці має змінний зміст. Із розвитком матеріально-технічної бази виробництва й підвищенням культурно-технічного рівня працівників відбуваються зміни і в організації їх праці. Механізація, застосування нових видів енергії й матеріалів для виготовлення нових видів товарів змінюють якісний зміст трудових процесів, а значить, і потребу в чисельності працівників, у їх професійному й кваліфікаційному складі. Це викликає певні зміни в організації праці, яка сама тісно пов'язана з організацією виробництва. Як складник останньої, вона включає вжиття заходів, спрямованих на раціональне використання робочої сили.

Д.П. Богиня й О.А. Грیشнова справедливо зауважують, що на різних підприємствах праця організовується в різноманітних формах. До основних чинників, що спричиняють їх розмаїття, належать: а) науково-технічний прогрес; б) систематичне вдосконалення техніки й технологій; в) система організації виробництва; г) психофізіологічні чинники й особливості екологічного середовища; д) чинники, пов'язані з характером завдань, що вирішуються різними ланками системи управління виробництвом [3, с. 124].

Організація праці на підприємстві, в установі чи організації містить такі елементи: (а) робота з кадрами – добір, підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації працівників; (б) поділ праці – розміщення останніх на робочих місцях і закріплення за ними відповідних обов'язків; (в) кооперація праці – встановлення системи виробничого взаємозв'язку між працівниками; (г) організація робочих місць; (д) організація їх обслуговування; (е) розробка раціональних прийомів і методів праці; (є) встановлення обґрунтованих норм останньої; (ж) створення безпечних і здорових умов праці; (з) забезпечення її оплати й матеріального стимулювання; (и) планування й облік праці; (й) виховання дисципліни праці [4, с. 22].

Проаналізуємо кожен з названих елементів докладніше. Робота з кадрами належить до організації праці, тому що без забезпечення відповідного рівня вміння працівника, без його професіоналізму навряд чи можна розраховувати на ефективну діяльність на виробництві. Добір кадрів це раціональне призначення кандидатів на посади (працівників) в організації, їх розподіл між структурними підрозділами, на робочі місця відповідно до прийнятої в ній системи поділу й кооперації праці, з одного боку, й залежно від здібностей, психофізіологічних і ділових якостей трудівників, які відповідають вимогам змісту виконуваної роботи, – з другого [5, с. 126]. На думку А.О. Мовчан, при цьому перевіряється здатність фізичної особи виконувати певну трудову функцію, спираючись на власні професійно-кваліфікаційні якості (наявність певної професії, спеціальності, кваліфікації), стан здоров'я, досвід роботи за фахом у цій галузі й відповідність вимогам, зумовленим характером майбутньої роботи й умовами її виконання. Серед критеріїв, за якими потрібно провадити добір кадрів, доцільно виокремити професійні, ділові й особистісні якості кандидата на відповідне робоче місце [6, с. 83].

Важливим елементом організації праці є її поділ (тобто видів трудової діяльності) між працівниками або структурними підрозділами підприємства. Поділ праці – це відправний

пункт її організації, яка з урахуванням цілей виробництва полягає в закріпленні за кожним трудівником і підрозділом їх обов'язків, функцій, видів робіт, технологічних операцій. Розрізняють технологічний, післяопераційний, функціональний, професійний, кваліфікаційний та інші форми поділу праці на підприємствах. Технологічний поділ передбачає розмежування виробничого процесу за видами, фазами й циклами; післяопераційний – закріплення за працівниками окремих операцій; функціональний відбувається між різними категоріями трудівників, які входять до складу персоналу, а також між основними й допоміжними працівниками. Основні беруть безпосередню участь у зміні форми і стану предметів праці й виконують технологічні операції з виготовлення певної продукції; допоміжні створюють необхідні умови для безперебійної й ефективної роботи основних працівників. Вони зайняті на роботах з транспортування готових виробів, деталей, матеріалів, ремонту устаткування й обладнання, виготовлення інструментів, технічного контролю якості продукції тощо [7, с. 201].

Професійний поділ праці відбувається між групами працівників за ознакою технологічної однорідності виконуваних ними робіт і залежить від знарядь і предметів праці й технологій виробництва. Класифікатор професій ДК003:2010, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 липня 2010 р., № 327, містить таку диференціацію професій: (1) законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі); (2) професіонали; (3) фахівці; (4) технічні службовці; (5) працівники сфери торгівлі й послуг; (6) кваліфіковані робітники сільського й лісового господарств, риборозведення й рибальства; (7) кваліфіковані робітники з інструментом; (8) працівники з обслуговування, експлуатації й контролювання за роботою технологічного устаткування зі складання устаткування й машин; (9) найпростіші професії.

Під впливом розвитку знарядь, предметів праці, технологій виробництва відбуваються зміни й у професійному поділі праці, що характеризуються зростанням кількості професій праці механізованої, скороченням переліку вузьких професій і спеціальностей і збільшенням числа професій широкого профілю. Так, механізація часткова супроводжується післяопераційним поділом праці, вузькою спеціалізацією трудівників, комплексна передбачає об'єднання вузьких спеціальностей працівників, розширення їх професійного профілю. В умовах підвищення рівня автоматизації виробництва виявляється тенденція до поєднання функцій працівника-оператора з порівняно вузькою кваліфікацією і робітника-наладчика високої кваліфікації й широкого професійного профілю.

Кваліфікаційний поділ праці зумовлюється різною мірою складності виконуваних робіт і полягає у їх розмежуванні. Береться до уваги складність: (а) технологічна при виготовленні продукції, (б) функцій з підготовки і здійснення трудових процесів, (в) контролю за її якістю. Ступінь складності робіт обумовлює кваліфікаційні відмінності між групами працівників, які їх виконують.

Поділ праці на виробництві нерозривно пов'язаний з її кооперацією як організованою взаємодією у процесі праці між окремими працівниками, колективами бригад, дільниць, цехів, служб для досягнення певного виробничого ефекту. Ефективність кооперації полягає в забезпеченні найбільш раціонального використання робочої сили й засобів праці, підвищення її продуктивності, безперервності виробничих процесів, ритмічного виконання робіт, а також у встановленні раціональних соціально-трудова взаємовідносин між учасниками виробництва й узгодженні їх інтересів і в досягненні цілей останнього.

На підприємстві кооперування праці можливе за умов індивідуального виконання роботи на окремих робочих місцях, багатостатної роботи або суміщення трудових функцій і спеціальностей під час колективної діяльності. Серед колективних форм організації праці провідне місце посідають групові її форми, зокрема, виробничі бригади. Бригада – це організаційно-технологічне й соціально-економічне об'єднання трудівників однакових або різних професій на базі відповідного виробництва, устаткування, інструменту, оснащення, сировини й матеріалів для виконання виробничого завдання з випуску високоякісної про-

дукції з найменшими матеріальними і трудовими витратами на підставі колективної матеріальної заінтересованості й відповідальності. Бригадна форма організації праці застосовується в різних галузях економіки – у промисловості, комунальному обслуговуванні, охороні здоров'я тощо.

Є Удосконалення планування, облаштування й обслуговування робочих місць з метою створення на кожному з них необхідних умов для високопродуктивної діяльності – це теж важливі елементи організації праці на підприємстві. Відповідно до п. 2 Рекомендації МОП №175 «Щодо безпеки та гігієни праці у будівництві» (1988 р.) поняття «робоче місце» означає будь-яке місце, яке перебуває під контролем роботодавця, де працівники повинні перебувати або куди вони мають направлятися для виконання дорученої роботи [8]. Організація робочого місця – це система заходів щодо його планування, оснащення засобами і предметами праці, розміщених у певному порядку, обслуговування й атестації. Планування робочого місця передбачає раціональне розміщення в просторі працівника, а також матеріальних елементів виробництва, зокрема, устаткування, технологічного й організаційного оснащення.

Спосіб виконання виробничого завдання, для якого притаманним є відповідний склад і послідовність дій, прийомів, операцій, утворює метод праці. Методи виконання процесів трудових належить проектувати разом з технологічними, результати проектних розробок заносяться в карти прийомів і засобів праці, її організації, в інструкційні чи технологічні карти. Їх використовують для навчання працівників раціональним прийомам і методам праці, для контролю й аналізу їх роботи. Вони служать відправною точкою для подальшого вдосконалення трудового процесу. Раціоналізація – це вдосконалення методів будь-якої роботи, що забезпечує підвищення продуктивності праці, покращання якості продукції й виконання роботи на підставі впровадження нової інформації в практику.

Не менш важливим елементом організації праці є встановлення технічно обґрунтованих її норм, що вінчає процес установаження організації праці і служить відправним пунктом для її подальшого вдосконалення. Нормування праці – складова частина (функція) управління виробництвом, що включає з'ясування необхідних витрат праці (часу) на виконання робіт (виготовлення одиниці продукції) окремими працівниками (бригадами) й установаження на цій підставі норм праці [9]. З погляду В.І. Прокопенка, нормування праці – поняття широке й об'ємне, воно виступає одним з механізмів управління виробництвом, методом виявлення резервів зростання продуктивності праці, регулятором міри праці робітників і службовців. І яка із цих сторін не підкреслювалася б, сутність нормування праці виявляється в розробленні й установаженні особливих видів норм, які узагальнено прийнято називати «норми витрат праці», або «норми праці» [10, с. 116].

Нормування праці охоплюється такими видами норм, як час, виробіток, обслуговування, чисельність працівників. Норма часу – це розмір витрат робочого часу, встановлений для виконання одиниці роботи працівником або групою працівників відповідної кваліфікації за відповідних організаційно-технічних умов. Норма виробітку – встановлений обсяг роботи, який працівникові чи групі працівників відповідної кваліфікації необхідно виконати (виготовити, перевезти та ін.) за одиницю робочого часу в певних організаційно-технічних умовах. Норма обслуговування становить собою кількість виробничих об'єктів (одиниць обладнання, робочих місць, об'єктів тощо), які працівникові або групі працівників певної кваліфікації треба обслужити протягом одиниці робочого часу за відповідних організаційно-технічних умов. Норми обслуговування призначаються для нормування праці працівників, зайнятих обслуговуванням устаткування, виробничої площі, робочих місць та ін. Різновидом норм обслуговування є норма управління, що визначає чисельність працюючих, підпорядкованих одному керівникові. Норматив чисельності – це встановлене число працівників певного професійно-кваліфікаційного складу, необхідне для виконання конкретних виробничих, управлінських функцій або обсягів робіт. За цими нормативами підраховуються також витрати праці за професіями, спеціальностями, групами чи видами робіт, окремими функціями в цілому по під-

приємству, цеху або його структурному підрозділу. Норми праці встановлюються на окрему операцію (операційна норма) і взаємозв'язану групу операцій, кінцевий комплекс робіт (укрупнена, комплексна норма). Ступінь диференціації норм визначається типом і масштабом виробництва, особливостями вироблюваної продукції, формами організації праці. Запровадження нових норм праці й нормованих завдань, включаючи змінені й переглянуті, – прерогатива роботодавця. За ст. 86 КЗпП України про впровадження нових норм праці й нормованих завдань працюючі мають бути повідомлені не пізніше ніж за один місяць.

При нормуванні праці важливою характеристикою є умови праці, що становлять собою сукупність чинників зовнішнього середовища, які впливають на працездатність і здоров'я людини в процесі праці. На трудівника у виробничому середовищі впливає значна кількість зовнішніх чинників. За своїм походженням їх можна поділити на 2 групи. Перша містить у собі ті з них, що не залежать від особливостей виробництва (серед них географо-кліматичні й соціально-економічні чинники); останні залежать від суспільного ладу й визначають положення працівників у соціумі в цілому. Вони знаходять своє вираження в трудовому законодавстві, в сукупності соціальних благ і гарантій. Друга група чинників формується під впливом, з одного боку, особливостей як техніки, технології, й економіки, так і трудового колективу.

Необхідними складниками організації праці слід назвати також її планування й облік. Планування – це встановлення пропорцій праці, її продуктивності, чисельності персоналу, фонду оплати праці для виконання виробничої програми. Облік праці служить необхідною передумовою для визначення результативності праці, її оплати й матеріального стимулювання.

Література

- Балюк М.І., Г.С. Гончарова Зміни в організації виробництва і праці та соціальне партнерство // Право України. – 1996. – №11. – С. 33 – 37.
- Соснін О.С., В.В. Казарцев Виробничий і операційний менеджмент: Навч. посіб. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 266 с.
- Богиня Д.П., Грішнова О.А. Основи економіки праці: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2000. – 313 с.
- Демченко С.Г., Ахметова І.А. Производственный менеджмент: практикум: Учеб.-метод. пособ. – Казань: ЗАО «Новое знание», 2001. – 116 с.
- Кибанов А.Я. Основы управления персоналом – М.: ИНФРА – М, 2003. – 304 с.
- Мовчан А.О. Правове регулювання відносин із добору кадрів у ринкових умовах: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Нац. юрид. акад. України. – Х., 2009. – 201 с.
- Шмален Г. Основы и проблемы экономики предприятия: Пер. с нем.; под. ред. А.Г. Поршнева. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 512 с.
- Щодо безпеки та гігієни праці у будівництві: Реком. МОП від 20.06.1988 р., №175 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- Рекомендації щодо нормування праці в галузях народного господарства: Затв. пост. М-ва праці України від 19.05.1995 р., №2 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
- Прокопенко В.І. Трудове право України: Підруч. – Х.: Консум, 1998. – 480 с.

ИЗМЕНЕНИЯ В ОРГАНИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА И ТРУДА: ВЗГЛЯД С ПОЗИЦИЙ ТРУДОВОГО ПРАВА

Ярошенко О.Н.

Увольнение в результате изменений в организации производства и труда имеет наибольший удельный вес в общем количестве случаев расторжения трудового договора по иници-

ативе работодателя, поскольку оно непосредственно связано с формированием рыночных отношений, реализацией курса на устранение убыточных неконкурентоспособных организаций.

Ключевые слова: работник, работодатель, трудовой договор, изменения в организации производства и труда.

**THE CHANGES IN THE ORGANIZATION OF MANUFACTURE AND LABOR:
VIEW FROM THE PERSPECTIVE OF LABOR LAW**

Yaroshenko O.M.

A discharge as a result of changes in organization of production and labour occupies most specific gravity in the general volume of cases of dissolution of labour contract on initiative of employer, as it is directly related to forming of market relations, realization of course on the removal of unprofitable uncompetitive organizations.

Key words: employee, employer, labour contract, the production and labour organization changes.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ Й ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 346.001.76:061.1ЄС

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Д.І. Адамюк,

ст. наук. співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

Стаття присвячена огляду сучасної стратегії Євросоюзу у сфері подальшої розбудови економіки, заснованої на знаннях та інноваціях. Розглядаються різноманітні форми і прийоми стимулювання інноваційної діяльності як на приватному, так і на публічному рівнях. Узагальнено основний досвід Співтовариств щодо поглиблення кооперації в сфері НДДКР і підвищення ефективності інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційна стратегія, стимулювання інноваційних процесів, інноваційна діяльність в ЄС.

Важливим складником нового етапу розвитку України є посилення інтеграційних процесів, курс на вступ до ЄС. З урахуванням перспектив реалізації обраного курсу шлях технологічного розвитку держави буде тісно пов'язаний з моделлю Європейського Співтовариства, оскільки вона припускає не просто тісне співробітництво у сфері науки й техніки, а й інтегрування економік європейських країн. Отже, модель ЄС могла б стати для технологічного розвитку України однією з визначальних, що зумовлює необхідність її поглибленого вивчення й висвітлення.

Результатом актуалізації інноваційних процесів як для суб'єктів господарювання, так і для держав-членів ЄС і Співтовариства в цілому, стає формування й поступове збільшення законодавчого масиву, присвяченого регулюванню відносин, пов'язаних зі здійсненням або залученням до інноваційної діяльності інноваційного законодавства.

Існує низка наукових праць учених, у яких порушувалися правові питання інноваційного розвитку ЄС й висвітлюються інноваційні структури [2–6].

У запропонованій публікації зроблено спробу з'ясувати сучасну стратегію Євросоюзу щодо стимулювання інноваційних процесів, головні інструменти й механізми впливу Співтовариства на ефективне застосування інновацій на шляху розбудови найбільш конкурентоспроможної економіки світу й можливості використання цього досвіду в Україні.

Зазначимо, що різним аспектам вивчення законодавства ЄС у царині інноваційної діяльності приділено увагу в працях таких вітчизняних правознавців, як В. Андрійчук, І.О. Галиця, М.В. Гаман, Р. Еннан, О.П. Орлюк, В. Новицький, Ю. Пахомов, О.Л. Притикін, С.Ф. Ревуцький, О.Д. Святоцький, Ю.М. Стасюк. Питанню гармонізації права інтелектуальної власності в умовах інноваційного розвитку досить часто у своїх роботах приділяють увагу А.В. Гачневич,

Ю.М. Капиця, М.В. Пушкар. Проблеми співробітництва України з ЄС у науково-технологічній сфері висвітлюють І. Гузенко, С. Кацура, Ю. Макогон, В. Ходикіна та ін.

У Європі, як і в інших розвинених країнах світу, зростає роль наукових, інноваційних, технологічних та інвестиційних чинників, які набувають значення компонентів економічного розвитку. Навіть незважаючи на деяке уповільнення темпів економічного зростання, в більшості держав Західної Європи в другій половині ХХ — і на початку ХХІ ст. динаміка інвестицій у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі — НДДКР) залишається позитивною.

В останнє десятиліття інвестиції у знання, тобто витрати на НДДКР, вищу освіту, інформаційні й комунікаційні технології, зростають надзвичайно активно, випереджаючи навіть темпи збільшення їх в основний виробничий капітал.

У другій половині 90-х років ХХ ст. уряди майже всіх західноєвропейських країн прийняли програми й закони, щодо стимулювання інноваційної діяльності, спрямовані насамперед на поширення інновацій. Доцільно підкреслити, що розуміння останніх державами Євросоюзу відрізняється від України, вони не вважаються об'єктом господарських правовідносин. Інновація використовується скоріше як поняття для позначення процесів *введення у вживання якого-небудь або нового чи значно поліпшеного продукту (товару або послуги) чи процесу, або нового методу маркетингу, або нового організаційного методу в діловій практиці, в організації робочих місць чи зовнішніх зв'язків* [1, п. 146]. Головною й мінімальною ознакою інновації вважається вимога, щоб продукт, процес, метод маркетингу або організації був *новим (або значно покращеним) для практики конкретної фірми*. Цей факт включає в категорію інновацій продукти, процеси й методи, які фірми створили першими й/або які запозичені від інших фірм або організацій. Більше того, поняття «інноваційний продукт» у тому значенні, в якому воно використовується у ст.14 ЗУ «Про інноваційну діяльність», не існує, що ускладнює адаптацію вітчизняного інноваційного законодавства до норм права ЄС.

З огляду на такі позиції й на загальноприйнятту практику ЄС *інноваційною діяльністю вважаються всі наукові, технологічні, організаційні, фінансові й комерційні дії, що реально призводять до здійснення інновацій або задумані із цією метою. Деякі її види є інноваційними самі по собі, інші не мають цієї властивості, але теж необхідні для здійснення інновацій. Ця діяльність включає також дослідження й розробки, прямо не пов'язані з підготовкою якої-небудь конкретної інновації* [1, п.149].

Сучасна інноваційна стратегія не тільки країн-членів ЄС, але й Співтовариства в цілому, ґрунтується на різноманітних засобах державного регулювання і сполучає в собі досить розгалужену систему інституційних, нормативних інструментів.

Європейська Рада на спеціальному саміті, який відбувся в березні 2000 р. в Лісабоні, окреслила нову стратегічну мету для Європейського Союзу: побудувати висококонкурентоспроможну, динамічну, засновану на знаннях економіку, яка забезпечить сталий розвиток – економічний і соціальний. У березні 2005 р. на саміті в Барселоні вона визнала незадовільним стан виконання поставлених завдань і вирішила зосередитися на стратегічному напрямку економічного зростання і створення нових робочих місць, що дістав назву «Поновлена Лісабонська стратегія», або «Новий Лісабон». Одержання бажаного результату має супроводжуватися поєднанням існуючого співробітництва з використанням нових підходів до координації діяльності на всіх рівнях. Ключовими механізмами та інструментами «Нового Лісабона» визначені: Сьома Рамкова програма ЄС (далі – РП7), EUREKA, Eurostars, Рамкова програма з питань конкуренції та інновацій, COST, Європейські технологічні платформи. При цьому інститутами ЄС, відповідними структурами зазначених ініціатив і програм, національними урядами розробляються різноманітні механізми для максимально ефективного завершення ключових цілей і поєднання зусиль окремих ініціатив заради досягнення кумулятивного, синергетичного ефекту.

Одне з основних місць у реалізації зазначених програм зайняли інституціональні зміни, зокрема, формування структурних елементів і механізмів здійснення інноваційної політи-

ки. Незважаючи на національні розбіжності в підходах, можна вирізнити 3 загальних для них аспекти.

Створення нових адміністративних структур, заснованих на системному характері інновацій. Деякі країни (Великобританія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, які займаються питаннями інновацій. У Фінляндії очолювана прем'єр-міністром Рада з наукової й технологічної політики взяла відповідальність за стратегічний розвиток і координацію, інноваційної системи в цілому. Уряд Іспанії під керівництвом прем'єр-міністра в рамках національної інноваційної програми сформував координаційну структуру у цій сфері.

Внесені також зміни до механізму координації: створені нові координуючі органи (інноваційні ради) або до компетенції вже існуючих наукових рад включені питання інноваційної діяльності.

Визнання інновацій на урядовому рівні життєво важливим чинником економічного розвитку, проведення широкої урядової кампанії з проблем нововведень, активізація діалогу між науковою спільнотою, промисловістю і громадськістю. Практика проведення інформаційних кампаній поширена у Великобританії й Німеччині. В Іспанії створено Форум інформаційного суспільства, однією з головних завдань якого є стимулювання координації діяльності уряду й різних промислових і громадських організацій при розробці Національного плану дій щодо створення інформаційного суспільства.

Використання нового механізму прогнозування й визначення пріоритетів «Передбачення» («Foresigh») для формування національної інноваційної стратегії, мета якого визначити стратегічні напрямки досліджень та інновацій для підвищення конкурентоспроможності країни [2, с. 77]. З посиленням міжнародних інтеграційних процесів і виробленням погодженої економічної політики, що властиво для загального економічного простору країн — членів ЄС, з'являється нова можливість опрацювання єдиної інноваційної політики, що охоплює: 1) розробку єдиного антимонопольного законодавства; 2) використання системи прискорених амортизаційних відрахувань, які власне кажучи є безвідсотковими позиками на придбання новітньої техніки; 3) пільгове оподаткування витрат на НДДКР; 4) заохочення малого наукомісткого бізнесу; 5) пряме фінансування підприємств для заохочення нововведень у сферах новітніх технологій; 6) стимулювання співробітництва університетської науки й компаній, що виготовляють наукомістку продукцію та ін. Це далеко не повний перелік, так би мовити, атрибутів інноваційної політики, яка провадиться в країнах Європейського співтовариства і відкриває рівні можливості для національних підприємств країн-членів ЄС у царині інноваційного бізнесу.

На початку 2002 р. у Барселоні Рада Європи сформулювала низку конкретних завдань щодо стимулювання інноваційного розвитку, серед яких: а) збільшення до 2010 р. частки витрат на НДДКР у країнах ЄС з 1,9 до 3% ВВП, насамперед за рахунок зростання асигнувань приватного сектору; б) подальша вертикальна та горизонтальна координація інноваційної політики; в) створення єдиного Європейського дослідницького простору з урахуванням розширення Євросоюзу.

У цьому ж році в ЄС на базі об'єднання рад внутрішнього ринку і промисловості та дослідницьких рад було створено Раду з конкурентоспроможності. У рамках Єврокомісії відбуваються регулярні зустрічі Груп комісарів з проблем зростання, конкурентоспроможності, зайнятості і сталого розвитку інноваційної діяльності.

Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС по збиранню, аналізу, оцінюванню й поширенню інформації про стан інноваційної діяльності у країнах-членах і найбільш успішні приклади інноваційної політики, серед яких: 1) тренди інновацій у Європі — поширення успішних прикладів інноваційної політики; 2) Європейський інноваційний таблоїд — щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційне середовище; 3) Іннобарометр — спеціальні обстеження конкретних аспектів інноваційної політики, включаючи ставлення компаній до нововведень; 4) ді-

яльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики — *CORDIS*, у рамках якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт з проектів ЄС. Зазначені інформаційні заходи виходять за межі програм НДДКР, фінансованих з фондів ЄС і охоплюють всю інноваційну діяльність країн Західної і Центральної Європи.

Інноваційна політика стала важливим складником національної регіональної політики, однак національні уряди, як правило, віддають перевагу вже розвиненим у науково-технічному відношенні регіонам. Відсталим же регіонам держава надає допомогу не стільки шляхом прямих фінансових ін'єкцій, скільки через сприяння в розробці інноваційної політики й розвитку інфраструктури. Пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку є переважно функцією ЄС.

Головне місце в цьому напрямі діяльності приділяється Мережі інноваційних регіонів та локальній мережі центрів з поширення інновацій.

Мережа інноваційних регіонів — це національні й транснаціональні об'єднання у сфері розробки й обміну досвідом щодо інноваційної стратегії. Центри з поширення інновацій мають статус незалежних консультаційних організацій в царині технології й бізнесу, які отримують допомогу від Єврокомісії з підприємництва. Вони надають допомогу інноваційному бізнесу за такими напрямками: 1) трансфер технологій, комерціалізація результатів НДДКР, включаючи питання інтелектуальної власності; 2) розвиток адаптаційних можливостей компаній до нової технології, в тому числі шляхом об'єднання потенційних партнерів співробітництва; 3) здійснення транснаціональних інноваційних ініціатив; 4) поширення інформації про інноваційну політику Євросоюзу. Нині діє 68 таких центрів з банками даних щодо 1300 новітніх технологій. Мережа цих банків охоплює 220 європейських організацій, а в роботі центрів беруть участь понад 1 тис. консультантів.

Уже протягом десятка років доволі успішно розвиваються багатогалузеві комплексні Рамкові програми наукового співробітництва країн Європи, які охоплюють найвизначніші наукові інституції західноєвропейських країн (а з деяких часів і країн Америки, Азії й Африки) й націлені на вирішення найактуальніших і найперспективніших проблем сучасних наук і технологій.

Сьома Рамкова програма запроваджена з 1 січня 2007 р. Вона розрахована на семирічний період, як і її попередниця - Шоста Рамкова програма ЄС на 2002–2006 роки, вона також ставить за мету створення Європейської зони досліджень (*European Research Area* - ERA) і розвиток у ЄС економіки й суспільства, побудованих передусім на знаннях.

Сьома Рамкова програма (РП7) Європейського Співтовариства досліджень, технологічного розвитку й демонстраційної діяльності на 2007–2013 роки ґрунтується на підставі аналізу стану розвитку економіки Євросоюзу, виконаного Єврокомісією. Цей аналіз відзначає недостатнє економічне зростання, зниження конкурентоспроможності й не вирішення проблем зі створенням робочих місць. При цьому підкреслюється, що продовжується відставання ЄС від США та Японії, зростає економічна загроза з боку Китаю [3]. Ця програма, на яку передбачається витратити близько 72 723 млн євро, за основну мету ставить створення побудованого на знаннях суспільства, Європейського дослідницького простору, досягнення досконалості в науково-технологічних дослідженнях шляхом виконання таких 4-х основних програм, як *кооперація, ідеї, люди, потенціал*.

Кооперація, на яку планується витратити 44 432 млн євро, здійснюватиметься за такими 9-ма темами: а) здоров'я; б) продукти харчування, сільське господарство й біотехнологія; в) інформація й технології зв'язку; г) нанонауки, нанотехнології, матеріали й нові виробничі технології; д) енергетика; е) довкілля; є) транспорт; ж) соціально-економічні науки та науки про людину; з) безпека й космос. Виконання проектів за всіма темами здійснюватиметься через такі заходи, як *спільні дослідження, спільні технологічні ініціативи, координація дослідницьких програм і міжнародна кооперація*.

Спільні дослідження складатимуть переважну масу, ядро фінансування з боку ЄС. Їх основна мета — впровадження в більшості галузей наукових досягнень, виконання дослідниць-

ких проектів і створення мереж, спроможних залучати дослідників та інвесторів з Європи й усього світу.

Спільні технологічні ініціативи застосовуватимуться в обмеженій кількості випадків для досягнення особливо широкого масштабу цілей і залучення значних ресурсів, здійснення довгострокового приватного й суспільного партнерства. Ці ініціативи впливають головним чином з діяльності Європейських технологічних платформ, належать до одного або невеликої кількості відібраних аспектів досліджень і будуть об'єднувати приватний сектор інвестування, національні та європейські суспільні фонди.

Координація дослідницьких програм поза Співтовариством здійснюватиметься за допомогою 2-х видів інструментів — схеми ERA-NET й участі Співтовариства у спільному виконанні національних дослідницьких програм.

Міжнародна кооперація. Як проголошено Європейською комісією, для конкурентоспроможності та провідної ролі Співтовариства на світовому рівні необхідно: а) встановлювати стратегічне партнерство з так званими третіми країнами в обраних галузях, б) залучати кращих науковців цих держав до співпраці з ЄС, в) вирішувати на підставі взаємних інтересів окремі проблеми, з якими стикаються ці країни, або проблеми, що мають глобальний характер. Подібну кооперацію Сьома Рамкова програма націлює, зокрема, на такі країни - кандидати: країни-сусіди ЄС, Середземноморські країни-партнери, Західнобалканські країни; нові незалежні держави (СНД); країни, що розвиваються; країни з кризовою економікою. Акції міжнародної кооперації діють у всіх тематичних галузях і між цими галузями, а також спільно з програмами «Кадри» й «Потенціал».

Одним зі значних нововведень РП7 є створення й активізація діяльності Європейських технологічних платформ (далі – ЕТР) [4] – організацій, що відіграватимуть ключову роль у створенні спонсорської мережі для підтримки стратегічно важливих галузей. У сталому розвитку Європи, її конкурентоспроможності будуть задіяні суспільні інституції та приватні особи на національних і регіональних рівнях, що сприятиме реалізації Лісабонської стратегії й розвитку Європейського науково-дослідницького простору. Технологічні платформи позитивно впливають на покращення сумісності дослідницьких пріоритетів ЄС з потребами промисловості. Вони становлять ланцюг в економічній вартості гарантуючи перетворення знань, згенерованих у процесі досліджень, у технології й виробничі процеси, а в кінцевому результаті – в ринкові товари і послуги.

Як вони працюють? У своїх розробках технологічні платформи використовують тристадійний підхід:

Підприємці з промислових кіл збираються разом для формування спільного бачення щодо певної технології

Підприємці визначають «Стратегічний порядок і досліджень» ставлячи необхідні середньо- й довгострокові цілі для даної технології

Підприємці реалізують «Стратегічний порядок досліджень», мобілізуючи значні людські і фінансові ресурси.

Ще одне нововведення, яке розпочало роботу в Сьомій Рамковій програмі, - це Європейський інститут технології (EIT) [5,6] . Ця інституція має стати символом для Європи, її прапором у науці. І хоча дискусії щодо її структури й наповнення ще тривають, визначено, що EIT сфокусує свою діяльність на 10-ти найвизначніших стратегічних міждисциплінарних напрямках, серед яких біотехнологія, нанотехнологія, «зелена» енергетика. Цей інститут покликаний відіграти значну інноваційну роль у трансфері знань, залученні кращих учених і кампаній з усього світу для співпраці, має стати новим багатостороннім закладом, що об'єднає в собі кращі колективи й університетські департаменти в стратегічних для Європи галузях, лідером в освіті, дослідженнях та інноваціях й буде побудований таким чином, щоб об'єднати все це в інтересах наукоємного суспільства.

Ідеї. Мета цієї програми спрямована на посилення динамізму, креативності та переваги європейських досліджень на стику наук. Це досягатиметься підтримкою дослідницьких проєктів, що виконуються в цій царині окремими колективами за конкурсом на європейському рівні. Ці проєкти фінансуватимуться у обсязі, запропонованому дослідниками за обраною ними тематикою, й оцінюватимуться за єдиним критерієм досконалості, який встановлюватиметься за спеціальною рецензією.

Кадри. Метою даної програми є зміцнення (кількісне і якісне) дослідницько-технологічного кадрового потенціалу шляхом стимулювання дослідницьких професій, заохочення європейських науковців залишатися в Європі й повернення тих, які працюють по всьому світу, до Європи, роблячи її привабливою для кращих учених. Це буде досягатися запровадженням низки акцій ім. М. Кюрі, адресованих дослідникам на всіх етапах їх кар'єри.

Потенціал. Ця частина РП7 спрямована на посилення наукового й інноваційного потенціалів Європи та забезпечення їх оптимального застосування. Ці цілі досягатимуться оптимізацією використання й розвитку наукових інфраструктур, підвищенням інноваційного потенціалу малого й середнього бізнесу та його можливостей отримувати вигоди від науки, підтримкою розвитку регіональних наукомістких галузей, розблокуванням наукового потенціалу віддалених і недостатньо розвинутих європейських регіонів, зближенням науки й суспільства з метою гармонізованої інтеграції науки й новітніх технологій у європейський простір.

Для українських науковців становить інтерес і Сьома рамкова програма Європейського Співтовариства з атомної енергетики (Euratom), яка запроваджена одночасно з РП7 і триватиме до кінця 2011 р. Програма з енергетики складається з досліджень, технологічних розробок, міжнародного співробітництва, заходів з розповсюдження технічної інформації, прикладної діяльності, навчання за 2-ма тематичними напрямками: (а) вивчення джерел енергії з метою розробки технологій для безпечного, екологічно чистого й економного енергопостачання (фінансування - 2 159 мли євро); і (б) дослідження ядерного розщеплення й радіаційного захисту з метою сприяння безпечному використанню й експлуатації ядерного розщеплення та іншого застосування радіації в промисловості й медицині (фінансування - 394 мли євро).

Інформуючи про зміст РП7, не можна не зосередити увагу на 3-х найзначніших європейських програмах, EUREKA, EUROSTARS та COST, що формально не є складниками РП7, але тісно пов'язані з нею цілями і змістом.

EUREKA (European Research Coordination Agency), на відміну від інших європейських програм, націлена на реалізацію прикладних досліджень [7; 8]. Ця Європейська програма, покликана сприяти: (а) просуванню на ринок науково-технічних розробок в усіх сферах новітніх технологій (б) посиленню конкурентоспроможності європейської промисловості на європейському і світовому ринках, (в) розробці виробів, технологічних процесів і послуг високої якості, (г) розвитку міжнародного співробітництва, (д) якомога ширшому залученню промислових і дослідних установ для виконання спільних розробок, (е) зростанню продуктивності праці. Засади участі в ній є прикладом найбільш демократичних відносин, оскільки один з її основних принципів, що коротко формулюється як «знизу-догори» (bottom up approach) передбачає, що в рамках головних тематичних напрямків учасники самі обирають тематику спільних робіт, цілі, яким цілям має служити проєкт, хто буде залучатися до нього, скільки він має коштувати, скільки часу має тривати, як буде керуватися, як мають розподілятися ризики й результат. При цьому учасники проєкту витрачають свої кошти на ту його частину, яку виконують самі (кошти не перетинають кордонів). Розвиваючи науково-технічне співробітництво, програма EUREKA сприяє розробці високотехнологічних виробів, процесів і послуг. Участь у ній значно полегшить доступ до європейських новітніх технологій, суттєво заактивізує пошуки ефективних партнерів для виробництва й досліджень, відкриє можливості фінансової підтримки з боку європейських країн.

З почуттям задоволення можна відзначити, що Україна у 2006 р. (після 13 років асоційованої участі) прийняла рішення про повноцінну участь у програмі EUREKA, що, безумовно,

позитивно вплине на створення в Україні умов для підтримки інноваційних процесів і на реальну інтеграцію в Європейський науково-дослідницький простір (ERA).

Програма Eurostars (Eurostars Programme) стимулює й підтримує міжнародні R&D проекти, що виконуються ринково орієнтовними МСП з високим потенціалом зростання. Ґрунтуючись на координації національних R&D програм і схем, Eurostars впроваджує спільну Європейську програму для малих та середніх підприємств (далі – МСП) та їх партнерів, що виконують дослідження, а також звужує прогалину між ринково орієнтовним EUREKA – механізмом і дослідницько-орієнтовною Рамковою програмою.

Основи програми Eurostars:

основна цільова група – ринково спрямовані МСП з високим потенціалом зростання;

такі МСП очолюють амбітні міжнародні R&D проекти з високим потенціалом ринкового впровадження;

консорціум проекту складають партнери (компанії, дослідницькі інститути) з не менше 2-х країн – членів EUREKA;

адміністрування цієї Програми і Програмного фонду здійснюватиметься новою автономною зареєстрованою структурою, пов'язаною з EUREKA Секретаріатом;

фінансування базується на децентралізованій моделі, яку утворюють країни-члени і які платять внески у спеціальний національний бюджет для відповідних проектів; ЄС робить свій внесок через Програмний фонд;

строк дії Програми – 7 років. Оцінювання здійснюється через 3 роки від початку її реалізації. Питання щодо подовження чи скорочення строку її дії залишається відкритим. Допускається внутрішнє регулювання, гнучкий характер Програми з метою підвищення її ефективності й задоволення потреб МСП.

Програма Eurostars звужує розрив між наукою й дослідженнями, з одного боку, і впровадженням інноваційних продуктів і процесів – з другого. Окрім цього, вона включатиме також країни, які не є членами ЄС, а значить, розповсюджуватиме свої результати за межі Європейського Союзу.

Найстарішою є програма COST (European Cooperation in the Field of Scientific and Technical Research), заснована ще в 1971 р., яка націлена на проведення спільних наукових досліджень [9; 10]. В основному вона підтримує проведення конференцій і семінарів, короткострокові наукові дослідження, молодих вчених і розвиваючи в такий спосіб механізм координації національних дослідницьких проектів у Європі. У 2005 р. в програмі COST брали участь близько 30000 учених із 35 країн-членів, де з кількох держав Америки. Азії, а також з країн – членів СНД. Приємно відзначити, що, незважаючи на те, що Україна поки не є членом COST, у цій Програмі бере участь 15 українських організацій (для порівняння: з Росії – 27, із США – 14).

Повне членство України значно поліпшить умови участі наших вчених у спільних фундаментальних дослідженнях, а рішення про це має в основному політичний характер, оскільки членський внесок складає незначну суму – щось близько 1 тис. євро на рік.

Створення єдиного Європейського науково-дослідницького простору передбачає залучення до нього нових членів ЄС, а також держав, що підписали угоду про науково-технічне співробітництво з Євросоюзом (у 2001 р. такі угоди підписані з Росією, Україною, Мальтою й Індією). Особлива роль при цьому відводиться країнам з перехідною економікою. Стосовно інших країн СНД передбачаються спільні зусилля, спрямовані, по-перше, на стабілізацію їх наукового потенціалу, по-друге, на розв'язання проблем, що становлять взаємний інтерес у таких сферах, як охорона здоров'я й дотримання екологічної безпеки (включаючи ядерну), енергетика, непоширення озброєнь. Допомогу в роботі з країнами СНД надає низка організацій, зокрема, Міжнародна асоціація по сприянню співробітництву з ученими з нових незалежних держав колишнього СРСР (INTAS), Міжнародний науково-технічний центр у Москві (МНТЦ), Український науково-технічний центр у Києві (УНТЦ). У межах програми INTAS співробітничав понад 40 країн. Проекти і програми МНТЦ й УНТЦ сприяють інтеграції вче-

них оборонного комплексу у світове наукове співтовариство на засадах всебічної співпраці із Західною Європою, США і Японією.

Програма INTAS взяла на себе роль інформаційного посередника між Сьомою Рамковою програмою НДДКР Євросоюзу й науковими співтовариствами СНД. Разом зі службами Єврокомісії вона забезпечуватиме потенційних учасників проектів із СНД інформацією за тематичними напрямками, а також з процедурних питань. Зворотний потік інформації в Європу про потенціал українських учених, а також фахівців з інших держав здійснюватиметься через так звані національні інформаційні точки в країнах СНД [2].

Отже, країни Західної Європи і Євросоюз зі вступом у XXI в. взяли курс на подальше поглиблення кооперації у сфері НДДКР і підвищення ефективності інноваційної діяльності. Це сприятиме посиленню їх конкурентних позицій на світовому ринку сучасних технологій. Що стосується України, то створення єдиного Європейського науково-дослідницького простору надає їй можливості активно включитися в європейське наукове співтовариство, а також прискорити формування національної інноваційної політики.

Таким чином, доцільність розвитку в Україні європейських програм (EUREKA, COST, Сьома Рамкова програма та ін.), обумовлена насамперед намірами України приєднатися до Європейського Союзу, а також бажанням підтвердити реальними діями співпрацю держави з іншими партнерами в європейських програмах.

Україні належатиме активно долучатись до нових програм ЄС, передовсім до Сьомої Рамкової програми, яка повністю відкрила двері для третіх країн, включаючи Україну. Технологічні платформи, EUROSTARS, EUREKA, COST повинні стати каналом для залучення українських науковців до європейських знань, технологій, інноваційних продуктів і ринків.

Варто відзначити, що інноваційна європейська програма EUREKA є одним з кращих наявних інструментів, що забезпечуватиме ефективне використання національних державних фондів для залучення приватного капіталу. Як сама Програма, так і організаційні її застави, безперечно, сприяють ринковому розвитку економіки України.

Розвиток побудованого на знаннях європейського співтовариства означає для України вектор технологічного розвитку на найближчі роки. Настав час використовувати світовий і європейський досвід, механізми здійснення названих інструментів. Участь у таких агенціях може служити для вітчизняних учених, національних товаровиробників, дослідницьких установ яскравим прикладом розширення власного досвіду, ринків збуту, джерел фінансових ресурсів для досліджень, які мають спільний інтерес.

До того ж, не слід забувати й про те, що ще однією перевагою у повноправному членстві в європейських інноваційних агенціях для України буде можливість долучитися до новітніх європейських технологій, набути практичного досвіду на світових ринках інноваційної й науково-технічної продукції.

ЛІТЕРАТУРА:

Proposed Guidelines for Collecting and Interpreting Technological Innovation Data: Oslo Manual. Paris: OECD, Eurostat, 2006

Шимов Я. Глобализация – спасайся кто может! //Политика. – 2000 [Електрон. ресурс]. – Режим доступа: http://old.russ.ru/politics/meta/20000905_shimov.html

S&T key figures reveal China breathing down EU's neck // Cordis focus.-2005.- #258. - P. 3.

A re-launched, updated Technology Platforms service on Cordis // Cordis focus.-2006.- #262. - P. 31.

Commission launches public consultation on European Institute of Technology //Cordis focus.-2005.- #259. - P. 12.

Commission proposes two-tier structure for EIT // Cordis focus.-2006.- #264. - P. 1-2.

Thoughts turn to new vision for Eureka after two decades of success // Cordis focus.-2006. - #260. - P. 29– 0.

Official site of the EUREKA initiative: www.eureka.be

Raising the impact of COST trough competition // Cordis focus.-2006.- #262. - P. 14.

COST using science and technology as a tool for foreign policy // Cordis focus.-2006.- #262. - P. 15.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА К СТИМУЛИРОВАНИЮ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Адамюк Д.И.

Статья посвящена обзору современной стратегии Евросоюза в сфере дальнейшего развития экономики, основанной на знаниях и инновациях. Рассматриваются разнообразные формы и приемы стимулирования инновационной деятельности на частном и на публичном уровнях. Обобщен опыт Сообществ относительно углубления кооперации в сфере НДДКР и повышения эффективности инновационной деятельности.

Ключевые слова: инновации, инновационная стратегия, стимулирование инновационных процессов, инновационная деятельность в ЕС.

MODERN APPROACHES OF THE EUROPEAN UNION TO STIMULATION OF INNOVATIVE PROCESSES

Adamjuk D.I.

The article provides an overview of the modern strategy of the European Union in the further development of the economy based on knowledge and innovation. We consider a variety of forms and methods of innovation as a private and a public level. Summarizes the main experience of community on the deepening of cooperation in the field R&D and enhance innovation.

Key words: innovation, innovation strategy, promotion of innovation processes, innovation activity in the EU.

НА ПОЧАТКУ ТВОРЧОГО ШЛЯХУ

УДК 346.12:67/68

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ В ЛЕГКУ ПРОМИСЛОВІСТЬ

А.В. Ковач,

*мол. наук. співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України*

У статті досліджувалися питання правового забезпечення інвестування та інноваційний розвиток легкої промисловості. Проаналізовано чинне законодавство України й нормативно-правові акти щодо сутності механізмів підвищення ефективності цієї галузі.

Ключові слова: *інвестиції, легка промисловість, правове забезпечення інвестування, інноваційний розвиток.*

На сьогоднішньому етапі розвитку держави кожне підприємство ставить собі за мету всебічний розвиток виробництва товарів для задоволення споживчих потреб населення.

Актуальність цієї мети визначається перш за все тим, що легка промисловість є однією з пріоритетних галузей економіки України, якою можна завойовувати світові ринки, особливо під час економічної кризи. Інвестиційна привабливість підприємств цієї промисловості полягає в розміщенні капіталу у виді фінансів, обладнання, сировини, у швидкій окупності вкладень завдяки невеликим строкам виробництва й реалізації продукції, в переформуванні асортименту, наявності місцевих сировинних ресурсів і потенційній місткості ринку України.

Правове забезпечення інвестування, інноваційне забезпечення розвитку легкої промисловості розглядалися такими вченими, як А.П. Гречан [6], І.В. Колос, Ю.В. Чорний, Л.Я. Ляхович, І.М. Кулинич, М.Г. Чумаченко, Д.М. Стеченко, С.М. Гаман [7] та ін. У роботах цих правознавців у рамках поставлених ними завдань досліджувалися питання інвестиційної привабливості, механізмів правового забезпечення інвестування легкої промисловості тощо.

Мета даної статті – на підставі аналізу чинного законодавства України й відповідних підзаконних нормативно-правових актів правового забезпечення інвестування, інноваційного розвитку, механізмів підвищення ефективності легкої промисловості.

Запровадження інвестиційного розвитку економіки вимагає відповідного нормативно-правового забезпечення, до якого слід віднести Закони України «Про інвестиційну діяльність» (від 18 вересня 1991 р., №1560-XII) [4], «Про інноваційну діяльність» (від 4 липня 2002 р., №40-IV) [5], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (від 16 січня 2003., №1174). Програму діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» (від 6 травня 2005., №324).

Легка промисловість, що складається із 17 підгалузей, має потужний виробничий потенціал, здатне задовольняти потребу суспільства в товарах широкого вжитку і промислового призначення, сприяти підвищенню якості життя. Водночас вона пов'язана з багатьма суміжними галузями й обслуговує весь господарський комплекс країни. У цій галузі функціонує понад 10 тис. підприємств, з яких у текстильній промисловості – 2,5 тис., з виробництва готового одягу й хутра – 6 тис., шкіри та шкіряного взуття – 1,5 тис. Практично всі підприємства легкої промисловості приватизовані, а ті, що перебувають у державній власності, становлять менше 1% [9].

Пріоритетність розглядуваної галузі для національної економіки країни визначається: великою ємністю внутрішнього ринку товарів легкої промисловості (близько 40 млрд грн щороку);

високим рівнем доданої вартості (до 50%), що створюється в процесі виробництва товарів, швидким обігом капіталу;

використанням такої сировини й напівфабрикатів вітчизняного виробництва, як шкіра, вовна, льон, хімічні матеріали;

низькою енергоємністю виробництва (1 – 3 % валових витрат) і незначним впливом на довкілля;

наявністю висококваліфікованих кадрів у всіх регіонах.

Протягом 1999 – 2004 рр. обсяг виробництва продукції в галузі збільшувався високими темпами, однак у 2005 р. приріст уповільнився і становив лише 0,3%. Аналогічна тенденція спостерігається й у 2006 р. Так, за 9 місяців обсяг виробництва товарів легкої промисловості порівняно з відповідним періодом 2005 р. знизився на 3,1%, що зумовлено такими проблемами як – от: 1) висока частка імпортованих товарів, що ввозяться за демпінговими цінами й контрабандно; 2) недостатня купівельна спроможність населення; 3) висока собівартість вітчизняних товарів; 4) неможливість отримання довгострокових кредитів для значної частини виробників товарів легкої промисловості; 5) відсутність виробництва спеціалізованого обладнання для виготовлення товарів цієї галузі й запасних частин до нього; 6) різке скорочення сировинної бази й незалежність текстильної промисловості від імпортованої сировини; 7) брак сприятливих умов для залучення інвестицій з метою розвитку галузі; 8) недостатність бюджетного фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, спрямованих на створення і впровадження нових технологій; 9) складність процедури митного оформлення; 10) відсутність у значної частини приватизованих підприємств ефективного власника; 11) низька заробітна плата працівників галузі, різке зменшення чисельності молодих кадрів.

Зважаючи на те, що проблеми легкої промисловості мають комплексний характер, було розроблено Державну програму розвитку легкої промисловості на період до 2011 р.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України на період 2003 – 2004 рр. передбачено постановку й виконання основних завдань щодо інноваційного розвитку промисловості України, а саме:

визначення пріоритетів розвитку інноваційної діяльності щодо перспективних технологій та інноваційних проектів, спроможних забезпечити підвищення ефективності й конкурентоспроможності вітчизняної продукції;

сприяння створенню економічних і фінансових умов стосовно активізації інновацій у виробництві;

завершення формування цілісної нормативно-правової бази з регулювання науково-технічної й інноваційної діяльності;

створення дійової системи захисту інтелектуальної власності держави, юридичних і фізичних осіб в процесі реалізації нових проектів інноваційного напрямку;

розвиток інфраструктури інноваційної діяльності за рахунок створення мережі технопарків, технополісів, інноваційних бірж, центрів консалтингу та ін.;

нормативно-правове забезпечення інвестиційно-інноваційної схеми приватизації;

удосконалення системи підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців з питань інтелектуальної власності згідно з вимогами всесвітньої організації інтелектуальної власності, розроблення освітньо-професійних програм підготовки й підвищення кваліфікації спеціалістів [2].

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» передбачається активізувати в державі промислово-інвестиційну політику. Із цією метою треба формувати конкурентний виробничий потенціал, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. У міжнародному поділі праці передбачається задіяти механізми переорієнтації виробників

на нові технологічні уклади, модернізацію й переоснащення основних засобів на підставі інновацій. Такий напрямок спроможний забезпечити підвищення науково-технічного рівня і збалансованості економіки країни, наповнити внутрішній ринок високоякісними товарами, збільшити експортний складник валового внутрішнього продукту.

Пріоритетні завдання легкої промисловості – формування й розміщення державних замовлень і державних контрактів, координування діяльності підприємств, пов'язане з виконанням цього завдання, розробка цільових програм перспективного розвитку нових видів сировини, збалансованого розвитку підгалузей [3]. Передбачається розширення сировинної бази, ліквідація диспропорцій в окремих підгалузях, розвиток машинобудування для легкої промисловості, механізму відновлення кооперативних зв'язків із країнами СНД.

Легка промисловість тісно пов'язана з хімічними галузями. Уже зараз Україна може використовувати власні потужності для виробництва синтетичної шкіри, клею, підшов, хімічних ниток і волокон, капролактаму, необхідного для виробництва хімічних ниток і пряжі. Заслугує на увагу вітчизняне виробництво поліуретанових композицій для взуттєвої галузі, які досі імпортували.

Розміщення легкої й важкої промисловості вигідно поєднується, оскільки у виробництві предметів споживання зайняті здебільшого жінки, а у важкій промисловості – чоловіки. При розміщенні галузей ураховується забезпечення їх трудовими ресурсами, народногосподарські функції й територіальні особливості окремих економічних регіонів України. При будівництві нових підприємств разом з капітальними витратами слід обов'язково брати до уваги витрати на соціальну інфраструктуру. Зміни в розміщенні легкої промисловості зумовлені ліквідацією розриву між сировинними районами і районами виробництва. Вовняне, бавовняне, шовкове, трикотажне виробництво орієнтується на сировину і споживача: взуттєве і швейне – на споживача, лляне – на сировину.

У легкій промисловості найбільшою підгалуззю є текстильна, до якої належать первинна обробка текстильної сировини, потім ідуть бавовняна, лляна, вовняна, шовкова, нетканих матеріалів, конопле-джутова, сітко-в'язальна, тек сильно-галантерейна, трикотажна підгалузі.

Високі показники окупності продукції й оборотності товарних запасів є найбільш привабливими для інвестування. Серед підгалузей легкої промисловості такою є швейна, яка має невеликий цикл виробництва, що забезпечує їй одне з перших місць по оборотності засобів. Ця підгалузь потребує порівняно невеликих капіталовкладень, оскільки швейне обладнання набагато дешевше за обладнання інших підгалузей легкої промисловості.

Виробництво виявляється ефективнішим у галузях, які споживають ті ресурси, які є в регіоні у відносному достатку.

Таким чином, легка промисловість виконує важливу роль в економіці регіонів та України в цілому й відрізняється інвестиційною привабливістю. Стратегія її розвитку ґрунтується на максимальному використанні потужностей підприємств усіх форм власності, оснащенні їх сучасним устаткуванням і впровадженні високоефективних технологій, використанні власних сировинних ресурсів та їх переробці.

Розв'язання проблем досліджуваної галузі можливе за 2-ма варіантами.

Перший передбачає імпорт промислового обладнання й сировини, здійснення операцій з давальницькою сировиною й витрат підприємств на проведення науково-технічних досліджень і впровадження їх результатів у виробництво.

При цьому за 2006 – 2011 рр. у розвиток підприємств галузі вкладено 221,1 млн. грн., а обсяги виробництва зросли на 30,9%.

Зазначений обсяг інвестицій було спрямовано на розв'язання проблем в окремих підгалузях і на найбільш інвестиційно привабливих підприємствах. Проте в умовах зношення основних фондів до 70% такі інвестиції не забезпечили докорінного поліпшення ситуації в галузі, розвитку суміжних підгалузей, високих темпів зростання обсягу виробництва. Отже, такий варіант не передбачає комплексного розв'язання проблем, не забезпечує створен-

ня умов для організації сучасної матеріально-технічної бази виробництва та її подальшого ефективного розвитку.

Другий варіант передбачає інноваційно-інвестиційний шлях розвитку легкої промисловості, спрямований на створення і впровадження сучасних технологій та обладнання й розв'язання таких завдань:

реалізація інноваційної стратегії розвитку, прискорення технологічного оновлення виробництва;

створення сприятливих умов для залучення інвестицій з метою розвитку галузі;

сприяння розвитку вітчизняної сировинної бази для текстильної промисловості;

розвиток пріоритетних підгалузей виробництва;

сприяння розвитку внутрішнього ринку товарів легкої промисловості й захист вітчизняного виробника від недобросовісної конкуренції;

широке використання продукції легкої промисловості в інших галузях;

розвиток галузевої науки й інформаційного забезпечення підприємств, підготовка й перепідготовка кадрів.

Такий варіант дасть можливість оновити застарілу технічну базу галузі, забезпечити значне зростання обсягу виробництва товарів легкої промисловості.

За прогнозом, у 2011 р. обсяг виробництва продукції порівняно з 2006 р. зросте на 61,5%, або на 2 млрд грн. На розвиток підприємств легкої промисловості й суміжних галузей передбачається витрати 780 млн грн.

Як бачимо, оптимальним варіантом є другий, який забезпечує комплексний розвиток галузі внаслідок реалізації взаємопов'язаних завдань і заходів, спрямованих на технологічне оновлення виробництва, використання науково-технічного потенціалу, формування конкурентоспроможного виробництва.

Для виконання стратегії розвитку легкої промисловості необхідно здійснити заходи щодо: покращання нормативно-правової бази з питань розвитку легкої промисловості;

удосконалення структури виробництва, проведення моніторингу внутрішнього й зовнішнього ринку товарів легкої промисловості, використання передового світового досвіду роботи зі створення умов для розвитку й функціонування виробничого комплексу галузі;

підтримки інноваційних проектів розвитку галузі;

розвитку лізингових відносин у виробництві продукції легкої промисловості, розроблення інвестиційних проектів за участю українських та іноземних інвесторів;

розвитку сировинної галузі, відновлення лляної промисловості;

застосування антидемпінгового законодавства для захисту вітчизняного ринку від недобросовісної конкуренції в разі імпорту товарів цієї галузі;

проведення ефективної митно-тарифної політики з метою захисту вітчизняного виробника товарів легкої промисловості відповідно до міжнародних договорів, угод і правил СОТ;

розроблення, сертифікація і впровадження систем управління якістю в процесі виробництва товарів легкої промисловості згідно з вимогами ISO 9000;

технічного й технологічного переоснащення підгалузей легкої промисловості;

науково-технічного забезпечення розвитку галузі;

розширення впливу регіонів на розвиток легкої промисловості.

При виконанні даної стратегії розвитку галузі можна очікувати наступні результати: 1) забезпечити приріст обсягу виробництва на 61,5% шляхом здійснення заходів щодо захисту внутрішнього ринку, впровадження новітніх технологій, реконструкцій й технічного переоснащення підприємств і залучення інвестицій; 2) збільшити кількість робочих місць на 10 тис. і зменшити кількість збиткових підприємств; 3) підвищити на 45% обсяг надходження коштів до бюджетів усіх рівнів і спеціальних фондів; 4) забезпечити інноваційний розвиток галузі шляхом залучення інвестицій і переоснащення виробництва сучасною технікою; 5) збільшити постачання на внутрішній ринок високоякісної вітчизняної продукції легкої промисловості.

Наведене свідчить, що правове забезпечення інвестування, інноваційний розвиток легкої промисловості є перспективними для подальших досліджень у цьому напрямку. На даний час легка промисловість потребує створення сприятливих умов до залучення інвестицій, підтримки інноваційних проектів розвитку. Для значного посилення інвестиційної активності в цій галузі необхідно вдосконалити правові форми державного регулювання інвестиційної діяльності шляхом надання фінансової допомоги у виді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик. Для ефективного розвитку легкої промисловості потрібно також удосконалення структури виробництва, розвиток сировинної бази, залучення іноземних інвестицій.

ЛІТЕРАТУРА

«Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» Закон України від 16.01.2003 р., №433-IV// Відомості Верховної Ради України від 28.03.2003 - 2003 р., № 13, ст. 93.

Державна Програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки від 28.07.2003 р., №1174// Офіційний вісник України від 15.08.2003 - 2003 р., № 31, стор. 78, ст. 1628.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Назустріч людям» від 06.05.2005 р., №324// Офіційний вісник України від 27.05.2005 - 2005 р., № 19, стор. 12, ст. 996.

«Про інвестиційну діяльність» Закон України від 18.09.1991 р., №1560-XII// Відомості Верховної Ради України від 19.11.1991 - 1991 р., № 47, ст. 646.

«Про інноваційну діяльність» Закон України від 04.07.2002 р., №40-IV// Офіційний вісник України від 16.08.2002 - 2002 р., № 31, стор. 145, ст. 1447.

Гречан А.П. Інноваційний розвиток легкої промисловості України: Моногр. – К.: Вид-во КНУТД, 2004. – 268 с.

Гаман С.М. Тенденції розвитку легкої промисловості України // Держава та регіони. – Сер.: Економіка та підприємництво. – 2006. - №3. – С. 49-55.

Максименко І.О., Бокій В.І. Легка промисловість України: сучасний стан та перспективи розвитку// Віс. Хмельн. ед.. ун-ту. – 2009. - №3. – Т. 2. – С. 77-80.

Україна – 2006. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів: короткий звіт/ За ред.. В. Борщевського, В. Пинзеника. – К.: Ін-т реформ, 2007. – 50 с.

ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В ЛЕГКУЮ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

Ковач А.В.

В статье исследовались вопросы правового обеспечения инвестирования и инновационное развитие легкой промышленности. Проанализировано действующее законодательство Украины и нормативно-правовые акты относительно сущности механизмов повышения эффективности этой отрасли.

Ключевые слова: инвестиции, легкая промышленность, правовое обеспечение инвестирования, инновационное развитие.

Legal security of investment in light industry Kovach A.V.

The article studied the legal provision of investment and innovative development of light industry. Analyzed the current legislation of Ukraine and regulations regarding the nature of mechanisms increasing the efficiency of the industry.

Key words: investment, light industry, legal framework for investment, innovation development.

АНОНСИ, ПОДІЇ, КОМЕНТАРІ, РЕЦЕНЗІЇ

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ПРОЕКТ ІННОВАЦІЙНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК НОВИЙ ЕТАП РОЗВИТКУ НОРМОТВОРЕННЯ В ІННОВАЦІЙНІЙ СФЕРІ»

14 червня 2011 року у залі засідань Президії Національної академії правових наук України відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція «Проект інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері», на якій презентувався й обговорювався розроблений фахівцями Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України Проект інноваційного кодексу.

Запропонований проект Інноваційного кодексу України є результатом виконання розпорядження Адміністрації Президента від 23.06.2010 р. № 31-01/212 щодо створення робочих груп з розробки проектів нормативно-правових актів, спрямованих на виконання програми Президента України щодо реалізації соціально-економічних та правових реформ, в тому числі групи з розробки проекту Інноваційного кодексу України.

Правове регулювання інноваційного розвитку України багато років є одним із пріоритетних напрямків дослідження Національної академії правових наук України. Ще у 2006 році Академією правових наук України спільно з Національною академією наук України, Міністерством освіти і науки України, Харківською обласною державною адміністрацією, Національною юридичною академією України імені Ярослава Мудрого було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Інноваційний розвиток України: наукове, економічне та правове забезпечення», на якій було прийнято рішення про нагальну необхідність створення у структурі Національної академії правових наук України Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку, який би займався проведенням фундаментальних та прикладних наукових досліджень щодо визначення та оцінки стану правової охорони та захисту інноваційної продукції, дослідженням становлення національної інноваційної системи, аналізом та узагальненням світового досвіду правового регулювання інноваційної діяльності.

17 березня 2010 року відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 2 березня 2010 р. № 217 створено в структурі Національної академії правових наук України Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку.

Першим етапом роботи інституту у зазначеному напрямку була проведена робота з аналізу стану законодавчого регулювання інноваційної сфери в Україні та структури вітчизняного інноваційного законодавства, виявлення позитивних та негативних аспектів. Чинне законодавство України про інноваційну діяльність не може забезпечити повномасштабного регулювання відносин, що виникають у зв'язку з розробленням, створенням і розповсюдженням інноваційних продуктів. На сьогодні регулювання цієї діяльності, у тому числі пов'язаної із інвестуванням, здійснюється більше ніж 400 нормативно-правовими актами, а законодавство України про інноваційну діяльність охоплює правові норми різної галузевої належності.

Таким чином, виникла нагальна необхідність створення комплексного нормативно-правового акту з питань здійснення інноваційної діяльності, який виступав би результатом систематизації законодавства, виявлення та усунення прогалин і суперечностей між положеннями різних правових норм.

Проект Інноваційного кодексу України підготовлено робочою групою, створеною спільним розпорядженням Адміністрації Президента України та президії Національної академії правових наук України.

Безпосереднім керівником робочої групи з розробки проекту Інноваційного кодексу України виступив Задихайло Дмитро Вітольдович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», завідувачу наукового відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної політики Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України.

До складу творчого колективу ввійшли відомі фахівці в галузі господарського права та інноваційного законодавства: доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України Прилипко Сергій Миколайович; доктор юридичних наук, доцент, заступник керівника Робочої групи з розробки проекту Інноваційного кодексу України, заступник директора з наукової роботи Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України Атаманова Юлія Євгенівна; кандидат юридичних наук, вчений секретар Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України Матвєєва А. В.; співробітники кафедри господарського права Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» та Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України (д. ю. н. Уркевич В. Ю., к. ю. н. Білоусов Є. М, к. ю. н. Бойчук Р. П., к. ю. н. Гончаренко О. А., к. ю. н. Давидюк О. М., к. ю. н. Єфремова К. В., к. ю. н. Сільченко С. О., к. ю. н. Хорт Ю. Є., к. ю. н. Чайкін І. Б., к. ю. н. Щокіна О.О., Адамюк Д. І., Вороніна І. С., Іванова К. Ю, Калініченко А. І., Кохан В. П.)

Запропонований Проект інноваційного кодексу України має розглядатися як попередній результат наукової творчої діяльності, що має на меті визначення основних параметрів майбутнього кодифікованого акту в сфері інновацій, покликаний стати предметом об'єднання творчих зусиль фахівців відповідного спрямування в масштабі країни.

Організаторами конференції запропоновано всім її учасникам і зацікавленим особам надання відзивів та пропозицій, які будуть враховані при подальшій роботі над проектом Інноваційного кодексу України.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Актуальні питання інноваційного розвитку» запрошує до співпраці фахівців – правознавців, економістів, соціологів, філософів – для опублікування наукових робіт з актуальних проблем інноватики.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ТА ІНШИХ МАТЕРІАЛІВ

1. Статті подаються в редколегію **українською мовою (для громадян інших країн – російською)** обсягом – 10-14 аркушів (до 28 тис. знаків), включаючи рисунки, таблиці, графіки й бібліографію.

2. Для опублікування статті необхідно разом з нею подати до редколегії:

2.1. **Рукопис статті** у роздрукованому вигляді, вичитаний і підписаний усіма авторами (форматі А4);

2.2. **Електронний варіант статті** на магнітному носіїві (дискета, CD);

2.3. **Рецензію** особи, яка має науковий ступінь доктора (кандидата) наук та витяг із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку (для осіб, що не мають наукового ступеня).

2.4. **Відомості про авторів**, роздруковані та в електронному варіанті (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, учене звання, місце роботи, посада, домашня адреса, контактні телефони, e-mail).

3. Технічні вимоги до статті:

3.1. Параметри сторінки: розмір паперу – книжковий; поля: верхнє, нижнє, праве – 2 см; ліве – 2,5 см.

3.2. файли поданих матеріалів повинні бути підготовлені в MS WORD 7.0/97/2003. Для набору тексту використовується шрифт Time New Roman (кегель – 14; міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см).

3.3. На початку статті (до назви) ліворуч без абзацного відступу ставиться індекс УДК.

На наступному рядку по центру великими літерами (напівжирним шрифтом) набирається назва статті.

Нижче по центру курсивом указується науковий ступінь, учене звання, ініціали та прізвище автора(-ів); на наступному рядку – місце роботи.

Далі перед текстом подається анотація до статті **українською мовою** з ключовими словами (12 кегль, вирівнювання по ширині) обсягом 5-10 рядків.

Нижче друкується текст статті.

Після тексту розміщуються анотації російською та англійською мовами (кожна до 10 рядків): назва статті; прізвище та ініціали автора; текст анотації; ключові слова.

4. **Структура статті повинна відповідати вимогам** постанови ВАК України від 15 січня 2003 р. № 7-05/1.

5. **Список літератури** друкується згідно з вимогами ВАК України. Список наводиться в кінці статті (шрифт Time New Roman, кегль 12, вирівнювання по ширині). Заголовок «**ЛІТЕРАТУРА**» (шрифт Time New Roman, кегль 12, вирівнювання по центру). Використана література подається мовою оригіналу загальним списком за порядком її згадування в тексті у квадратних дужках.

6. При підготовці статті не слід користуватися для форматування тексту пробілами, табуляцією тощо; не слід використовувати у тексті колонитули, ставити переноси вручну, не користуватися автоматичним переносом.

7. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію й будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word, формули необхідно готувати в редакторі формул Microsoft Equation Editor 2.0.

РОБОТА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ З АВТОРАМИ

1. До статті можуть бути внесені зміни редакційного характеру без узгодження з автором (авторами).
2. Остаточне рішення про публікацію статті приймає редакційна колегія.
3. Точки зору редакційної колегії й авторів статей можуть не збігатися. За зміст і достовірність наведеної в статтях інформації відповідальність несуть автори статей.
4. Матеріали, що не відповідають зазначеним вище вимогам, до розгляду не приймаються і назад авторам не повертаються.

Науково-практичне видання

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

№1 (2011)

Реєстраційне свідоцтво № 17451-6201 Р від 19.01.2011 р.,
видане Міністерством юстиції України

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
(протокол № 5 від 04.07.2011 р.)

*Листування з читачами - тільки на сторінках журналу.
Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в друкованих
матеріалах, несуть автори. Редакція не завжди поділяє авторську точку зору.*

Відповідальний за випуск А. Матвеева
Коректор В. В. Лук'янчук
Комп'ютерна верстка і дизайн І. В. Москалюк

Підписано до друку 06.10.2011 р.
Формат 70x108 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Myriad Pro.
Ум.-друк. арк. 9,25. Наклад 300 прим. Ціна договірна.
Замовлення №2411/1

Віддруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом "ФІНН"
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 924 від 22.05.2002 р.),
в друкарні ФО-П Білетченко Г. В.
(тел.: 8-057-758-35-98)